

OM PSYKOTERAPINS HANDELDNINGSMOMENT

P. Villemoes

Psykiatrienheten
Box 1020
871 29 Härnösand
Tel.: 0611-81471

INNEHÅLL

Inledning	5
Historisk introduktion	6
Organisation	10
Psykoterapi och psykiatri	10
Organisationsmodell	12
Historicitet	16
Arkeologi och historia	16
Individuell historia	18
Kort teoretisk översikt	22
Den symboliska ordningen	22
Fadersnamnet	28
Negationen och kroppen	34
Psykoterapihandledningens teori	37
Ramen	37
Handledning som utbildningsmoment	39
Vetenskapsteori	40
Texten	44
Talet	46
Psykoterapins plats	49
Textarbetet i psykoterapi	52
Handledningens plats	53
Hindren	57
Handledningsprocessen	60
Initialskedet	60
Utbildningshinder	61
Integreringsskedet	64
Avslutningsfasen	69
Handledning i jagstrukturerande psykoterapi	71
Motivationen	71
Diagnosen	73
Teorikrav	75
Den krävande klienten	79
Processen	84

Anteckningar	84
Avslutning	86
Litteraturlista	90

INLEDNING

Psykoterapihandledning är en utbildningsmetod med en given plats i psykoterapiutbildningar. Varje utbildning har sina bestämmelser om lämplig uppläggning och omfattning av handledningsmomentet, liksom varje handledare har sin stil och sin syn på momentets vikt och verkningsmekanism.

Utbildningen av handledare imiterar oftast psykoterapeututbildning, man har teoriseminarier, man handleder och man handleds. Den tillgängliga litteraturen är i stor utsträckning anglosaxisk och det samma gäller den i Sverige förhärskande psykoterapitraditionen. Kopplingen till europeisk humanvetenskaplig tradition blir därför både sparsam och fragmenterad. Detta är en beklaglig brist, eftersom det finns mycket att hämta från senare års utveckling inom humaniora, även om vissa delar är så nya att de ännu inte har sedimenterats till läroböcker.

Handledning är liksom psykoterapi en kreativ verksamhet. Man kan inte genom att lära sig greppen bli en effektiv handledare. Det går inte heller att enbart läsa sig till hur man ska göra. Denna bok vänder sig till dem som redan handleder i psykoterapi. Dess syfte är att ge impulser till ökad uppfinningsriktighet i ett ensamt arbete, som kanske inte alltid är så givande som man skulle kunna önska sig. Boken försöker nå sin målsättning genom att sammankoppla psykoterapihandledning med modern humanvetenskaplig vetenskapsteori, och för att åstadkomma detta har både handledningen och vetenskapsteorin måst böjas lite. Bokens essäkaraktär beror på att ingen känd teori kan sträckas ut så den täcker allt, utan att gå sönder i försöket. Sett ur handledningens synvinkel är exempelvis stora delar av Hans-Georg Gadamers filosofiska hermeneutik användbara, medan Jacques Lacan och Michel Foucault är lämpligare teoretiker på andra områden. Sedan finns det ändå både hål och sprickor i en sådan grad att diskussionsområdets framtid torde vara säkrad.

HISTORIA

Liksom i andra länder fick psykoanalysen i Sverige sin hemvist i privata institutioner och stiftelser. Vid universitet och inom offentlig vård var empiriska vetenskaper så dominerande att ett sådant arrangemang blev nödvändigt. Härtill bidrog andra världskriget genom den därav uppkomna engelsk-amerikanska kulturdominansen, som trängde ut resten av den tidigare europeiska traditionen. Härigenom uppstod också ett avstånd mellan innehållet i offentlig utbildning och praktikens krav på kompetens, främst inom psykolog- och läkaryrket, genom att det tekniska kunskapsintresset fick styra den högre utbildningen. Ett sådant avstånd ger i första hand upphov till en känsla av personlig otillräcklighet hos de yngre yrkesutövarna, men den nästan militära hierarkin inom läkarskrået utgjorde ett effektivt hinder för annat än sporadisk kritik¹. I samband med 60-talets omprövning av de etablerade utbildningsinstitutionerna påpekade psykologförbundets kliniska utskott behovet av en mera yrkesanpassad utbildning (Skoklostersymposiet 1970).

Som utlöpare härav har man i åtminstone trettio år kritiserat den psykiska vården på två punkter. Å ena sidan har man anklagat psykiatrin för att den var för biologiskt orienterad, å andra sidan psykoterapien för att den var för exklusiv och dyr, och närmast obefintlig. Det är inte helt klart hur och när dessa två problem kopplades ihop, kanske var det psykiatrin som gjorde det, kanske var det de kritiska psykoterapeuterna.

I Hook-manifestet² från 1970 står: 'En viktig arbetsuppgift för psykoterapeuter är behandling av individer och grupper som är sjuka, avvikande eller på annat sätt i nödsituation. Psykoterapi är således en viktig behandlingsmetod vid flera nervösa sjukdomstillstånd och personlighetsstörningar och kan till exempel i form av krispsykoterapi förebygga långvarig symptomutveckling.'³

¹ Jytte Willadsen, Din og min psykiatri, 1988, Lindhardt og Ringhof, Köbenhavn.

² Det skriftliga resultatet av ett viktigt tvärfackligt möte om psykoterapiutbildning på herrgården Hook 1970.

³ Rosengren - Öfwerström, Modern svensk psykoterapi, Prisma 1971, Stockholm.

Denna beskrivning skulle lika väl kunna gälla för psykiatri som för psykoterapi, vilket visar att man just då såg psykoterapin ur en psykiatrisk synvinkel, och bortsåg ifrån att psykiatrins sjukdomsbegrepp och behandlingssideologi endast gäller inom psykiatrins diskurs. Denna snäva synvinkel förklarar också den förvåning psykiatrin uppvisar när de utbildade psykoterapeuterna tio år senare strävar mot privat verksamhet eller mot att arbeta i speciella organisationer som är anpassade för psykoterapi.

Det blev således tidigt fastslaget att psykoterapin borde anpassas till psykiatrins behov av behandlingstillskott, och inte, som psykoterapeuterna såg saken, vara ett alternativ till den psykiatriska vården. Ett viktigt steg i psykoterapins integrering i psykiatrin var att unga psykoanalytiker i slutet av 60-talet på tillskyndan av Nils Haak (Psykiatriska föreningens höstmöte i Jönköping 1967)⁴ började resa ut till psykiatriska kliniker på regionssjukhusen för att undervisa i psykoterapi.

Vid den tiden hade psykiatrin i drygt tio år utnyttjat effekten av neuroleptika, och det hade blivit lugnt på mentalsjukhusen. Patienternas sociala förmåga hade dock knappast förbättrats, varför slutenvårdsplatserna under dessa år mer än fördubblades. Patienter blev inlagda, behandlades, men kunde inte skrivas ut i samma omfattning som de skrevs in. Socio- och arbetsterapi, som man införde på sjukhusen, gjorde vårdtiden mera varierad, men ökade inte patienternas livskompetens.

Psykiatrin stod inför en stagnation i sin utveckling. Neuroleptikas påfallande effekt på psykotiska symptom hade befast uppfattningen om psykoser som biologiska åkommor, och den biologiska inriktningen under 60-talet och början av 70-talet hade gynnat farmakologin och den därtill hörande forskningen. Den medicinska synen på de psykiska problemen hade utvecklats med en förfinad taxonomi och med exaktare behandlingsindikationer. Psykiatrins objekt - de psykiska sjukdomarna - höll på att bli ett etablerat faktum.

Reaktioner härpå fattades inte, vare sig inom eller utanför psykiatrin, men det var Riksförbundet för Mental Hälsa som 1968 hos utbildningsdepartementet begärde en utredning om utbildning i psykoterapi. Efter remissomgång uppdrog regeringen 1970 till dåvarande UKÄ att tillsätta en arbetsgrupp som skulle utreda frågan. Utredningen var klar i slutet av 1975, och de särskilda

⁴ Socialmedicinsk tidskrift, 1968, häfte 3, s. 168 ff.

yttranden som finns sist i utredningen markerar de skilljaktigheter som inte gick att jämka samman, varför de sedan fördes vidare i psykoterapiutbildningens relation till universitetet.⁵

Jämsides härmed hade projekt med en psykoterapeutisk inriktad psykiatri startat. Nackaprojektet och Psykiatriska Verksamheten i Luleå blev prototyper för dessa försök att förändra psykiatrin i riktning mot en psykoterapeutisk grundsyn.

Det bildades på så sätt två parallella förlopp i psykoterapins väg mot en plats i vården. En del av de psykoterapeutiskt intresserade engagerade sig i den statliga psykoterapiutbildningen, som lärare och som elever, - andra försökte integrera psykoterapin i psykiatrin, och samtidigt anpassa vårdorganisationen till ändringen av vårdideologin.

Den statliga psykoterapiutbildningen startade i Stockholm och Umeå 1978. Man började med utbildning av lärare - såkallad handledarutbildning - nästan samtidigt med att man startade utbildningen av elever på såväl steg 1 som steg 2 nivå. Första tiden var präglad av pionjäranda, men också av kvarvarande motsättningar mellan olika psykoterapeutiska inriktningar. För deltagarna var dock det positiva engagemanget övervägande, och det blev lugnt inom psykiatrin när de psykoterapeutiska rebellerna började utbilda sig, samtidigt som de vände sitt kritiska intresse mot universitets maktstruktur.

Det andra förloppet - den psykoterapeutiska psykiatrin - blev ingen framgång. Dramatiska slut blev det i Luleå, Blekinge och i Sundsvall, medan Nackaprojektet ändrade inriktning mera omärkligt. Det som blev alternativet var socialpsykiatrin. En decentraliserad sociologiskt intresserad psykiatri som såg den naturvetenskapliga sociologin med dess kommunalpolitiska inriktning som en mycket mera naturlig och attraktiv samarbetspartner än vad psykoterapin någonsin kunde bli. Psykiatrin skulle nu bilda samarbetsnät med andra instanser och arbeta både på en individuell och en samhällelig nivå. Inspirationen härtill kom från den Demokratiska psykiatrin i Italien. Demokratisk psykiatri var i sin tur en utlöpare av Coopers och Laings engelska Antipsykiatri. Huvudtanken i dessa rörelser var att man skulle ställa sig på de underpriviligierade patienternas sida och arbeta för deras integrering i samhället, utan att ensidigt ställa upp på samhällets krav på normalisering. Samtidigt hade man en tendens att betrakta

⁵ Henry Egidius, *Psykoterapiutbildning i framtiden*, Natur och Kultur, Stockholm 1976.

individuell psykoterapi som en form för borgerlig dekadens. För att genomföra en sådan integrering krävdes samordnade insatser från olika vårdgivare, psykiatri, socialtjänst och primärvård; men även tillgång till kommunala resurser som bostäder, hemtjänst mm. Risken med detta sätt att tänka låg i det faktum att vårdgivarnas identifiering med patienterna kunde gå för långt, så att de blev blinda för att patienterna faktiskt var i behov av hjälp med sin psykiska funktion, och att en ändring i patienternas sociala förhållanden var av marginell betydelse utan en tillhörande professionell psykiatrisk och psykoterapeutisk behandling⁶.

Lärdomen av försöken att integrera psykiatri och psykoterapi blev att disciplinerna inte gick att integrera, och att striden varje gång utföll till psykoterapiens nackdel. Detta visar inte bara på vilken sida makten befann sig, utan också att det är psykoterapien som är mest sårbar i den samarbetsorganisation som hade utvecklats.

Resultatet blev att psykiatrin sektoriserades och blev social. Man arbetade i team och samarbetade med andra samhällsinstanser. Härmed skaffade man en effektivare kontroll över patienternas närmiljö på bekostnad av sekretessen. Det skedde en utjämning av olika befattningshavares arbete samtidigt som den individualiserade patientbehandlingen minskade i betydelse.

När de nyutbildade psykoterapeuterna återkom från sin universitetsutbildning med fördjupade insikter om den psykoterapeutiska processens natur och villkor, mötte de en psykiatri som ännu sämre än tidigare lämpade sig som organisatorisk ram för en psykoterapeutisk verksamhet. De som inte via en viss desillusionering återgick till en psykiatrisk verksamhet, öppnade privat praktik eller övertalade huvudmannen att upprätta särskilda psykoterapienheter⁷.

Det har således skett en organisatorisk markering av att psykiatri och psykoterapi utgår från olika syn på människans natur. Psykiatrins sociologisk-medicinska syn kontrasterar mot

⁶ Ragnar Gunnarsson & Jónas Gústafsson, Frigörelse - ikke helbredelse, Tiderne skifter, Köbenhavn 1981.

⁷ Gunnar Bohman, Utvärdering av en statlig psykoterapiutbildning, 1980, UHÄ-rapport, Stockholm. Carola Lilja, Psykoterapiutbildning vid universitetet i Umeå 1979 - 81, En kartläggnings- och effektstudie, UHÄ-rapport 1982:29, Umeå.

psykoterapins uppfattning av människan som ett subjekt, och de två verksamheterna kräver olika organisationer för att komma till sin fulla rätt. Psykiatrin föredrar en organisation liknande socialtjänstens, med överskådliga geografiska distrikt och en hierarkisk medicinsk ledning. Psykoterapin, däremot, som utifrån sin subjektsyn ser mötet med klienten som det cenegation som medför generationsåtskillnad, könsuppdelning, incestförbud, döden som livets gräns, samtidigt som polariteterna hålls samman i en struktur.

Individuell historia

Med historia avses i detta sammanhang människans historicitet, alltså tiden efter kastrationskomplexet. Man måste här igen särskilja den kritiska historiesynen från det man skulle kunna kalla ett antikvariskt historieintresse. Man kan få en uppfattning om innebörden av begreppet historicitet om man använder ett schackparti som analogi. En antikvarisk historiesyn skulle främst intressera sig för pjäserna och brädan, bedöma deras ursprung och värde, rubricera dem i relation till stilperioder, eventuellt räkna upp räckan av ägare. En sådan historiesyn kan ses som ett symptom på nostalgi.

Som kontrast härtill kan man istället intressera sig för den aktuella ställningen som en stillbild av en pågående utveckling. En utveckling som har som yttersta referens själva slutet på spelet. Visserligen även att vinna, men det är något som inte går att särskilja från slutet. Denna referens är nödvändig, eftersom ställningen i ett visst ögonblick annars kan vara förvillande. Vit kan exempelvis ha offrat en pjäs mot att vinna en taktisk fördel, som senare kan ge en vinstställning. Den senaste spelutvecklingen kräver då för sin förståelse framtiden som referens. Varje enskild pjäs temporaliseras och tematiseras då i första hand av sin historiska funktion och av sin strukturella position i regelsystemet. Pjäsens värde relativiseras i den grad att det till och med ibland kan löna sig att offra en drottning.

En aktuell ställning i spelet kommer i varje givet ögonblick att spegla det historiska förloppet, fast på ett opakt sätt. Med utgångspunkt från ögonblicksbilden är det inte ens möjligt att säga vilken pjäs som flyttades sist, fastän ställningen representerar historiska fakta. Och det som kommer att styra de följande dragen är inte heller just den aktuella ställningen, utan den taktik som lades upp under spelets senare förlopp.

Sir Arthur Conan Doyle hade som mall för sin romanfigur Sherlock Holmes, en klinisk lärare som Doyle mötte under sina medicinstudier. Denna läromästare förbluffade auditoriet med sina slutsatser beträffande patienternas historia, slutsatser som patienterna senare, nästan lika förbluffade, bekräftade under samtalet med läraren. När Sherlock Holmes sedan övertog denna iakttagelseförmåga, hjälpte den honom att på ett taktiskt och framsynt sätt intervensera i den pågående historieutvecklingen, erhålla de behövliga kompletterande upplysningarna, och slutligen berätta hela historien för den imponerade dr. Watson.

Men inte ens Sherlock Holmes kunde genom sina objektiva undersökningar av det förhandenvarande komma mer än något steg på vägen. Av samma anledning är vi inom psykoterapin måttligt upptagna av en ordagrann redovisning av det som sägs under en session. Nyttan av en sådan redovisning står inte i proportion till ansträngningen, eftersom detaljerna uppfattas i en annan kontext än den vari de tillkom, och först den hermeneutiska cirkelns återkoppling till ursprungskontexten gör det möjligt att urskilja den mening som styr detaljernas betydelse.

Ögonblicksbilden av människan ger utgångspunkt för slutsatser av naturvetenskaplig art, och en sådan bild, jämte dess förfining i form av vävnadsprov, kemiska analyser och undersökningar med röntgen, isotoper eller tomografi av olika slag, begränsar sig till kroppen. När det gäller det specifikt mänskliga hos människan går det inte att dra några slutsatser utifrån en sådan undersökning.

För att ytterligare förtydliga sambandet mellan den aktuella situationen och historien kan man utöka den tidigare schackanalogin med följande jämförelse. Om nutiden jämförs med ett avsnitt i en följetong, då representeras historien av den lilla textrutan längst uppe, som inleds med: 'Följande har hänt...' Det korta sammandraget av de tidigare avsnitten styr tolkningen av det aktuella. Personernas inbördes relationer och eventuella släktskap redovisas, vilka som är vänner och vilka som är fiender framgår, men även intrigen finns där, det som det hela handlar om, och därmed underlaget för personernas överväganden och ageranden. Har man inte tillgång till denna inledande resume får man svårt att orientera sig, det kan till och med vara svårt att identifiera huvudpersonen. Det är kort sagt historien som gör den aktuella episoden meningsfull och sammanhängande. För att göra analogin mera träffande måste man dock utesluta läsaren och dennes överblick. Ingen person har en sådan överblick, utan en sådan vetskaper hör till den Andre (med stort A).

Men vill man försöka få insyn i en annan människas historicitet, för att fatta något, och eventuellt intervensera i en historisk process, krävs en förtroendefull dialog. Med förtroendefull menas att det är den andra människan som vill att dialogen ska komma till stånd. Det går inte att intervjua någon och tro att man därvid kan uppnå insyn. Dessutom räcker det inte med en dialog, utan, och det är här vi är på hemmaplan, det krävs en speciell form för dialog eftersom människan inte själv disponerar en sammanhängande historieskrivning. Den som öppnar dörren till katedralen, anar inte vad som finns under golvet.

Den andra människan är, med Emmanuel Levinas ord, kategorirefraktär; omöjlig att rubricera. Ansiktsuttryck och gester visar endast på en väg till en annan värld. En väg som går via dialogen. Men inte ens i en lång psykoterapi får vi annat än en begränsad insyn. Ingen empati kan fatta den andra människan på annat sätt än genom identifikation, alltså som en likadan varelse, emedan den andra människan genom sin historicitet i grunden är radikalt annorlunda och förblir så. Det är inte möjligt att se världen med en annan människas ögon. Det är därför nödvändigt att skilja på den empatiska identifikationens tillfälliga samförstånd och den temporalt strukturerade människans radikala särskildhet såsom historisk varelse, något som kräver en psykoanalytisk dialog för att manifesteras sig.

Men det man får se, är en version av historien. En sekundär version till och med, då historien redan när den skapas blir en viss version, som då igen undergår en tolkning i den aktuella utläggningen. Subjektet identifierar sig imaginärt med en viss oedipal position, och ser därefter sin historia ur en bestämd synvinkel. Den ständiga förloraren, den missförstådda, den otursdrabbade o.s.v., där terapeuten genom överföringen tillskrivs den komplementära funktionen främst som den Andre som antas veta hur det har gått och varför.

Psykoterapin kan ändra denna enahanda imaginära identifikation, men inte utan sorg, och öppna mot en ny historisk epok och en relativ autonomi gentemot ödet. Att detta är möjligt beror på att det finns en förbindelse mellan det omedvetna och historien. Historien implicerar det omedvetna. Historien är med Juranvilles ord det realas hemsökelse⁸, en berättelse om alla begränsningar och misslyckanden, om villkoren, alltså om realitetsprövningen, något som samtidigt öppnar möjligheter eftersom historien i grunden är en myt. Sambandet med det omedvetna kan ses i en sorts omvänd bevisning: det som sker i ett historiskt tomrum saknar realitetsprövning, denna skjuts så att säga på framtiden där den lurar som en kommande kris, förebådad i symptomen, som ju är en skapelse av det omedvetna.

⁸ A. Juranville, *Lacan et la Philosophie*, s. 441, PUF, Paris 1984.

IV

KORT OM TEORI

1

Den symboliska ordningen

Oswald Spengler ger i sin bok *Der Untergang des Abendslandes*⁹ uttryck för att matematiken inte är någon sorts evig sanning, utan den återspeglar, precis som konsten och politiken, människans föreställning om sig själv. Den matematik som utvecklas och förfinas i en epok eller i ett land, sammanhänger med människors sätt att tänka i vederbörande epok och land. Det är nu i efterhand lätt att se de paralleller Spengler syftade på. Liksom det är klart att matematiken inte är ett autonomt fenomen som hela tiden förbättras, utan en konstart, eller rättare olik konstarter, som utvecklas, förfinas och faller i glömska i ett cykliskt förlopp på samma sätt som formspråket i de högre konstarterna. Exempelvis har arbetet med fraktaler uppfattats som ett argument för matematikens nära anknytning till konsten¹⁰. Matematiken har sina stilar och sina stilperioder. Den är en del av kulturen.

Spenglers insikt gör det legitimt att använda matematiken som en bild av språkets funktion i en introduktion till Lacans algebra. Fördelen med matematiken är att man har den lite på avstånd, vilket gör det lättare att få syn på fenomenen i matematiken än på fenomenen i språket som ligger oss mycket närmare. För den som genom skolans försorg har fått avsmak för matematik, kan det naturligtvis finnas ett initialmotstånd. De exempel som här kommer att användas är dock mycket enkla och en matematiker av facket skulle säkert ha invändningar, men syftet är inte att göra matematik, utan att illustrera människans sätt att tänka.

Aritmetiken och algebran är de delar av matematiken som de flesta har mött. Aritmetiken är läran om hur man beräknar. Talen är här uttryck för mängd och utsträckning. I det antika Grekland användes endast hela tal och bråk, utifrån tanken att det rörde sig om an-tal. Talen var mått på världens objekt. Det

⁹ Sigma, band 6, s. 2409, Bonniers 1977.

¹⁰ Mandelbrot, B. B., *The Fractal Geometry of Nature*, Freeman, San Fransisco 1982.

handlade om ytor och former såsom det avspeglade sig i den hellenistiska konsten. Noll och negativa tal förekom inte. Denna positivistiska uppfattning av matematiken ska inte tolkas så att grekerna på den tiden var icke-neurotiskt strukturerade, utan endast att de värderade en sådan kulturell tradition. Det finns flera exempel på att grekiska matematiker förutsåg senare utvecklingar av matematiken.

Algebran uppkommer när talen blir mera abstrakta fenomen. Om man kan frigöra sig från att ett tal ska ange antalet äpplen i en påse, då kan man även tänka sig 0, vilket inte bara är inget äpple, utan inget av vad som helst annat. Det är tinget innan det är döpt, då det ingår i något som det inte kan urskiljas ifrån. Hos Lacan är detta Tinget med stort T. Symbiosen kallas det hos andra teoretiker. Att 0 kan stå för tinget, fast det ju symboliserar ingen-ting, sammanhänger med räknandets dialektik. Om tinget skulle vara ett ting, då krävdes ytterligare en position för den som skulle registrera detta tings existens. Och för att få en position som inte är identisk med 0, krävs en åtskillnad, en negation som är en sorts åverkan, ett internaliserat ont objekt, som Melanie Klein kallar det. Noll är därför det egentliga tinget, det som föregår alla objekten, som blott utgör exempel på ting. Noll befinner sig således som tal i en annan kategori än de positiva hela talen.

Även de negativa talen blir möjliga när man frigör talen från räkneliga objekt. Fem äpplen minus sju äpplen är en omöjlighet, men $5 - 7 = -2$ är logiskt. Det står ju samma tal på bägge sidor om likhetstecknet. Det är alltså bara fråga om olika sätt att uttrycka samma sak. Tänk på vad detta har inneburit för vår ekonomi. Hade vi inte uppfunnit de negativa talet, hade vi inte haft skulder, inte kunnat göra balansräkning. Nu är det dock bara i en värld där positivismen har kvar ett visst grepp om människorna, som minustecknet förknippas med skuld. För matematikern är det ett förtecken rätt och slätt. Man har lämnat talräckan och använder nu ett annat talbegrepp. Algebran kommer på modet då man på 1500-talet börjar intressera sig för funktionerna. När talen nu inte längre förknippas med en utsträckning, utmätt på en tänkt linje, upphör man med att kalla dem siffror. De blir till a , b , x och y . Det är samma lilla a som Lacan använder. Det är nu fråga om en variabel, som kan tillskrivas ett värde, men som man utmärkt kan räkna med först, och sedan ge ett värde om det passar.

Denna talens frigörelse från en bestämd referens sammanhänger också med utvecklingen av kosmologin under senmedeltiden. Giordano Bruno, Copernicus och Nicolas de Cues inser att dels kan inte jorden vara centrum annat än rent subjektivt, dels finns det ingen principiell övergång mellan sjätte och sjunde himlen

som skulle göra den senare speciellt gudomlig. Den perfekta oändligheten som tillskrevs Gud sipprade in kring vår jord, som därmed miste sin privilegierade position. Det var smärtsamma insikter på flera sätt. Giordano Bruno brändes offentlig den 17 februari 1600 i Rom efter att ha suttit inspärrad i sju år.¹¹

I detta historiska skede påverkades även konstarterna av tidsandan. Barocken åskådliggör hur funktionen gör kurvor utav variabler i en outsinlig ström. Serier och infinitesimalräkningar blir till fugor och ornament i stigande och fallande skalor. Det blev ett överdåd som på sätt och vis störde, likadant som nutidens musikutbud kan väcka en längtan efter den äkta varan. Som en reaktion kom nyklassicismen och romantiken, då man ville försöka återuppliva föreningen av det sanna och det sköna i det stränga verket. Men det var för sent. Nostalgins paradiset hör ohjälpligen till det förgångna, liksom den klassiska bildningen. Vilket dock inte hindrar att en Don Quixote då ock då vaknar till liv för att försvara kosmos mot utvecklingen.

Michel Foucault¹² beskriver i detalj en nästan akut förändring i tänkandets historia, en förändring som han vill lokalisera till åren mellan 1775 och 1825. Då övergick det klassiska tänkandet till empirismen, grammatiken skiftade sitt intresse från ordklassifikation till tempusformer och andra funktioner i språket. Den politiska ekonomin utvecklades och intresset flyttade från arbetaren/hantverkaren till arbetet/produktionen.

Det som hade hänt var att funktionen hade vunnit plats i matematiken. Medan talen, och de eventuella objekt som ska mätas eller räknas, lätt kan åskådliggöras i sinnevärlden, så tillhör funktionen en helt annan dimension. Talet 5 kan man greppa, $\sqrt{5}$ till nöds, om man beräknar baklänges, men $\sqrt{\quad}$ undrandrar sig tanken. Funktionerna är lagar som gör något med de algebraiska tal som funktionen gäller för. Dessa lagar träder i kraft genom identifikation.

Ta (som det brukar heta i matematiken) \sqrt{a} (roten ur a)

Än sen? Det står bara där utan att åkalla något större enga-

¹¹ Alexandre Koyré, Du monde clos à l'univers infini, TEL Gallimard, PUF 1962.

¹² Michel Foucault, Les mots et les choses, s. 230 ff, Gallimard, Paris 1966.

gemang hos läsaren. Men om variabeln a tillskrivs ett värde och identifieras som 5, $a = 5$, då står det plötsligt $\sqrt{5}$, vilket kan få varje f.d. skolelev att leta efter en tabell eller en miniräknare. Nu gäller det plötsligt, det bör finnas en lösning. Det är så Lacan ser signifianten. Den är en omedveten språkfunktion som träder i kraft om jaget identifierar sig som något, kallar sig något.

Av Lacans genomgång av spegelstadiet, exemplet med vasen och blommorna, framgår hur språkets fonemfunktion på jagets område åstadkommer ett par, jaget och dess spegelbild. En motsvarande effekt kan även illustreras matematiskt. Ta \sqrt{a} och låt $a = 4$. Roten av 4 det är 2, men det är ju även -2. Lösningen blir alltså 2 och -2. Vilket värde man än tilldelar variabeln får man två motstridiga lösningar. Narcissus stod inte ut med denna uppdelning, utan försökte förena sig med - (minus) sig och drunknade. Det är också grunden till att man vid jagstrukturerande psykoterapi inte ska göra en polarisering av samtalet, ty då blir den ena vad den andra inte är, och omvänt. Inför en professionell terapeut blir klienten oduglig, o.s.v., och terapin hamnar i ett plågsamt dödläge.

De negativa talen uppträder ju inte i sinnevärlden, utan de ingår i objekten i form av värde, som kan vara såväl positivt som negativt. Det var bara i den antika grekiska konsten och matematiken som objektens mått var deras sanning. Den antika grekiska statyn lyste med sin fullkomlighet, och var därför inget stöd för begäret. Följdriktigt utsattes de också för mutilering i nästa epok.

Den rena klassiska världen, som likt tabellen till fullo kan räknas ut, och som inte döljer några hemligheter, var under den tiden ett ideal. En människa som helt och hållet lever i en sådan värld kallar vi idag för narcissistisk.

För den neurotiskt strukturerade är världen mera komplicerad. Den imaginära ordningen ger objekten en dimension som naturvetenskapen vill reducera bort. Matematiken är mera fördomsfri, den har helt anammat den imaginära dimensionen och instiftat imaginära tal som delar av komplexa tal. En liten matematikövning kan visa hur.

1.
$$x^2 + 1 = 0$$

Egentligen ska man inte göra ekvation av allting. Matematiken vill se ett uttryck som $x^2 + 1$ som ett tal så gott som något.

Men nu befinner vi oss på jagets område, och då är man ute efter lösningar.

2. $x^2 = -1$

3. $x = \sqrt{-1}$

Det där sista uttrycket är ett imaginärt tal. Roten ur minus en ($\sqrt{-1}$) finns inte. Men algebran tvingar oss att tro på det. Talet blir nödvändigt, och det är den symboliska ordningen som tvingar jaget att tro på det. Det är Lacans objekt a. Det genereras av språket, som lovar mer än det håller.

Den reella ordningen motsvarar de reella transcendentala talen. I motsats till de imaginära talen så finns faktiskt alla de reella talen, de kan sättas in på en tallinje, men alla kan inte skrivas som tal, π och $\sqrt{2}$ till exempel. De finns, men man kan inte säga vad de är. De är inte objekt. De imaginära talen är däremot objekt, men de finns inte. Denna skenbara paradox beror på att tankeförmågan har vissa begränsningar. På jagets område framstår den imaginära dimensionen som objekt man inte kan verifiera, medan det på subjektets område handlar om en brist i symboliseringen, alltså den Andres begär. Om man som illustration låter den Andre representeras av infinitesimal-kalkylen $-\int y \cdot dx$, där dx är en 'infinitesimaldel' med den egenskapen att den markerar en tillväxt utan att ha någon utsträckning, som en strävan innan det blir en vektor av den. Det är det som infinitesimalkalkylen jagar utan att någonsin hinna ikapp. Differentialen och integralen närmar sig från olika håll och kan verifiera varandras antaganden utan att ändå komma till saken. Det blir närmast tillväxt som sådan. Lacan kallar det: $-\phi$ (fallos).

Enligt Lacan är människans viktigaste objekt, ett som inte finns. Hur detta objekt uppstår för människan utifrån satslogiken och kastrationskomplexet ska följande sidor försöka redogöra för. Infinitesimalkalkylen var endast en analogi.

Fadersnamnet.

Ur ett stadsfullmäktigeprotokoll¹³:

Herr Trafford gjorde invändningar mot den föreslagna kungörelsen vid infarten till Södra parken: 'Inga hundar får medföras till denna park annat än i koppel'. Han påpekade att denna uppmaning inte skulle hindra en ägare från att släppa loss sina hundar, eller sin hund, då han väl var inne i parken.

Ordförande (överste Vine): Vilken formulering vill herr Trafford i stället föreslå?

Herr Trafford: 'Hundar får inte vara i denna park utan koppel'.

Herr Hogg: Herr ordförande, jag protesterar. Uppmaningen bör riktas till ägarna och inte till hundarna.

Herr Trafford: Det är en riktig observation. Nå, då föreslår jag i stället: 'Hundägare får inte vistas i denna park om de inte håller sina hundar kopplade'.

Herr Hogg: Herr ordförande, jag protesterar. Detta skulle strängt taget hindra mig såsom hundägare från att lämna kvar min hund hemma i trädgården och promenera med min fru i parken.

Herr Trafford: Herr ordförande, jag föreslår att vår formalistiska kollega får i uppdrag att avfatta kungörelsen själv.

Herr Hogg: Herr ordförande, eftersom herr Trafford anser det omöjligt att förbättra min ursprungliga formulering, ska jag åta mig uppdraget. 'Ingen som inte leder sin hund i koppel får vistas i denna park'.

Herr Trafford: Herr ordförande, jag protesterar. En sådan kungörelse skulle strängt taget hindra mig, såsom icke varande hundägare, från att promenera i denna park utan att först skaffa mig hund.

Herr Hogg (med viss häftighet): Nå, kort och gott: 'Hundar måste ledas i koppel i denna park'.

Herr Trafford: Herr ordförande, jag protesterar: detta låter som om det vore ett allmänt påbud till medborgarna att leda sina hundar till denna park.

Herr Hogg fällde ett yttrande för vilket ordförande kallade honom till ordningen. Sedan han återtagit det, ströks det ur protokollet.

Ordföranden: Herr Trafford, nu har herr Hogg gjort tre försök, men ni däremot endast två ...

Herr Trafford: 'Alla hundar måste hållas kopplade i denna park'.

Ordföranden: Jag märker att herr Hogg med all rätt reser sig för

¹³ Ur *The Reader over Your Shoulder* (Robert Graves & Alan Hodge) Hämtat från E. Nagel: *Symboliska beteckningar*, Sigma, s. 1986-87, Forum, Stockholm 1977.

att göra en ny invändning. Låt mig förekomma honom med en förbättring: 'Alla hundar i denna park måste hållas kopplade'.

Detta förslag gick till votering och antogs enhälligt med två nedlagda röster.

Exemplet illustrerar att det hos deltagarna finns en närmast intuitiv känsla för de logiska konsekvenserna av förslagen. Alla de tre aktiva reagerar på minsta oklarhet i ordalydelsen av formuleringarna. De kan känna igen det korrekta uttrycket, varför man kan säga att finns en sanningsfunktion att testa dessa lagförslag mot. Nämligen den att om man formulerar det så, då blir konsekvensen så. En lag inuti lagen. Detta är den Symboliska fadern, som är den lag som gör andra lagar meningsfulla, och alltså uttolkningsbara. Det är utgångspunkten för Lacan i arbetet med kvantorerna. Den funktion dessa kvantorer sammanställs med är den falliska funktionen (Φ), som är kastrationskomplexet med dess könsuppdelning och incestförbud.

Fallos är en symbol som representerar ett sexuell värde. Nämligen det värde som kvinnor och män tycker sig förlora på att endast tillhöra ett kön. Fallos är alltså inte penis, något som blir uppenbart när man närmare granskar kliniska fall. Utgick man från en sådan sammanblandning skulle följande resonemang gälla: Alla människor med penis är män, resten är kvinnor. I en sådan enkel och "logisk" uppdelning blir det inte möjligt att som transsexuella gör, tillhöra "fel" kön. En penisförsedd människa skulle inte kunna ha en kvinnlig könsidentitet och därmed bli homosexuell. Det sexuella värdet följer alltså inte slaviskt den biologiska könskaraktären. Könsidentiteten är alltså en symbolisk identifikation, som ska ses i sitt sammanhang i schema L¹⁴. Därigenom styrs också vilken typ av njutning som i egenskap av sanningsfunktion träder i kraft vid respektive identifikation.

Men det är inte heller logiskt möjligt att fastställa könsidentiteten, som ju är en kategorisering, på ett så enkelt sätt. Att nå fram till en könsidentitet är en process som styrs av en lag, som dels ska bli gällande, dels tillämpas/tolkas. På samma sätt som illustrerades av exemplet från stadsfullmäktige, bara med den skillnaden att det nu gäller existensen och dess uttrycksformer.

För män förslår Lacan¹⁵ följande (vä. sidan):

¹⁴ Schema L är ett av Lacans sätt att systematisera strukturen på mänskliga fenomen. Hur kommer att framgå av det följande.

¹⁵ De följande sidorna har som referens J. Lacan: Séminaire XX,

$\exists x$	$\overline{\Phi x}$	$\overline{\exists x}$	$\overline{\Phi x}$
$\forall x$	Φx	$\overline{\forall x}$	Φx

$\forall x \Phi x$: för alla x gäller den falliska funktionen Φ

\forall står för allkvantorn (för alla x [hörande till y] gäller z)
 Detta är en allmän lag, som kan vara sann utan att x finns överhuvudtaget. Satsen måste därför kompletteras med en existenskvantor för x. Det är den övre formeln till vänster:

$\overline{\exists x \Phi x}$

För att förstå nödvändigheten av denna funktion kan man tänka på betydelsen av en slutsignal för en ishockeymatch. Utan slutsignal, som är en domarfunktion, skulle det vare sig finnas vinnare eller förlorare, de två spelande lagen skulle inte kunna se varandra som motståndare, spelet skulle sakna värde. Ska det hela fungera (existera) krävs en ytterligare instans, som inte själv deltar i spelet.

Så $\exists x \Phi x$ betyder: det finns åtminstone ett x som inte är underkastad den falliska funktionens begränsningar. Det är den Symboliska Fadern, som ju inte är en person, utan en existensgaranti, den på vilken ens existens beror. Men i mytens form personifieras en sådan instans. Där blir det fadern i den primitiva horden, tyrannen som äger alla kvinnorna, och som sönerna revolterar emot och dräper. Gärningen gör dem skyldiga och binder dem till lagen, och den omöjliga och förbjudna njutningen återgår till ett ställe som undkommer kastrationen¹⁶ (och sönerna).

Moses blev kanske också offer för denna fantasi hos sönerna, om en bättre och förbjuden sexuell njutning, en fantasi som är speciellt manlig.

s. 73 ff. Seuil, Paris 1975. Joël Dor: Structure et Perversions, s. 220 ff, Denoël, Paris 1987 och Alain Juranville: Lacan et la Philosophie, s. 310 ff, PUF, Paris 1984.

¹⁶ S. Freud, Totem und Tabu, 1912-13.

För kvinnornas del måste man börja med att markera att de inte hör till männens kategori:

$$\overline{\forall x \quad \Phi x}$$

där strecket över $\forall x$ är en negation, fast av ett annat slag än minusstrecket över Φx

$$\exists x \quad \overline{\Phi x}$$

som innebar att det fanns någon som inte var underkastad kastrationens lag.

$$\overline{\forall x \quad \Phi x}$$

innebär att kvinnor inte helt och hållet bestäms utav kastrationens lag. Det finns undantag. Visserligen har de en relation till kastrationen, men för kvinnorna är den falliska funktionen inte gränssättande som för männen, beroende på att det för kvinnornas del inte finns någon som genom att vara utanför kastrationen, avgränsar deras kategori. Härav kommer Lacans beryktade utsaga att "LA femme n'existe pas."

Kvinnan som kategori finns inte. Hon existerar inte som ett allmängiltigt begrepp. Kvinnan överskrider begreppet. Det innebär att det inte går att dra slutsatser från en kvinna till en annan, som det går beträffande män. Män bildar gärna broderskap, som eventuellt kan gadda ihop sig om att avsätta någon tyrann, som de misstänker har tillskansat sig orättmätiga fördelar. Så gör inte kvinnor. Å andra sidan är kvinnor i sin njutning inte begränsade av fantasin om en absolut, fast förbjuden njutning.

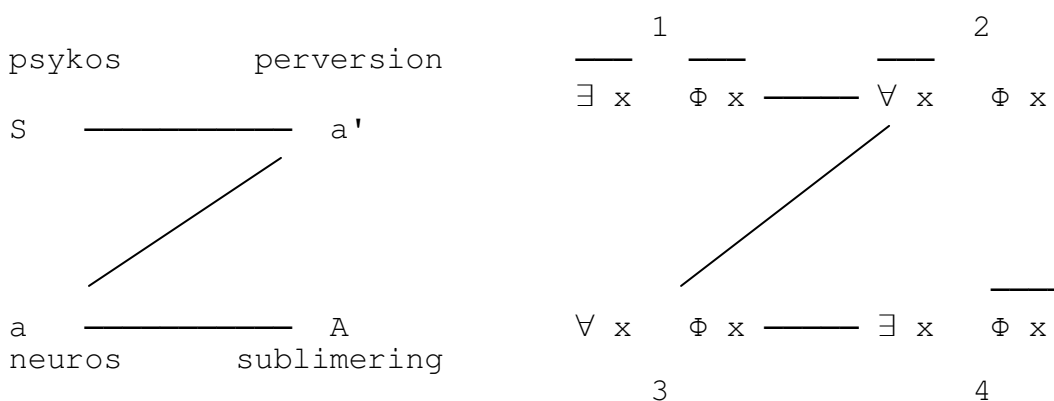
$\forall x$ (inte varje) innebär alltså något mer. Tillskott eller möjlighet. För männen är den falliska njutningen alltid begränsad av en förbindelse med den Andres njutning, som är en förbjuden njutning; medan kvinnors njutning är en annan och den vidmakthåller en annrolunda förbindelse med den Andres njutning. Såsom för männen är den Andres njutning omöjlig, men inte som deras förbjuden. Därför framstår inte den Andres njutning som en begränsning, utan som en möjlig omöjlighet, som $\sqrt{-1}$.

$\exists x \quad \overline{\Phi x}$ säger: inget x finns som inte är underställt kastrationen. Att identifiera x i denna funktion med någonting ger inget resultat, x kan inte beräknas. Omöjligheten av $\sqrt{-1}$ uttrycker på ett liknande sätt att det finns inget tal som är undantaget uppdelningen i att antingen vara $+$ eller $-$, och som därför kvadrerat skulle kunna ge ett negativt resultat.

En följd av denna komplicerade falliska funktion blir att män och

kvinnor inte kan komplettera varandra sexuellt. Det sammanhänger direkt med att det inte kan finnas en sexuell relation. En relation kräver nämligen en viss logisk struktur av typen: 'Mannen är kvinnans x, kvinnan är mannens x' Men på grund av att kvinnan inte finns som kategori förblir en sexuell relation rent imaginär, och den lämnar alltid en brist efter sig. Don Juan är varje gång lika uppriktig och förhoppningsfull, men drivs ändå bara vidare. Han kan inte dra slutsatser från det ena tillfället till det nästa. Det är inte en ny kvinna, utan kvinnan han förgäves jagar, hon som är unik och ogreppbar. Tinget, säger Lacan. Modern skulle en annan teoretiker kanske föreslå. Den som räknar är Leporello, som vid tidpunkten för katalogarian mäkta imponerad har hunnit till 1003.

Jämför man Lacans schema L med hans *mathema*, går det att härleda hur världen ser ut vid olika struktureringsgrader.



1. Genom att imaginärt identifiera sig med fallos vill psykotikern på sitt narcissistiska sätt förkroppsliga den perfekta helheten och den absoluta njutningen. Psykosen blir på så sätt inte meningslös, utan just full av mening, men utan existens. Psykotikern söker därför inte efter mening någon annanstans. Detta stämmer också med att psykotiker sällan blir tacksamma efter en jagstrukturerande psykoterapi, de upplever begäret (negationen) som våld och anklagar ofta terapeuten för att ha åsamkat dem lidande. Inbrytningen av den Andre i psykotikerns värld sker i hallucinosens imaginära form, som ett uppsprickande våld mot hans världs helhet.

2. Kastrationen är inte helt och hållet gällande. Ungefär som att säga: Pengar är inte allt, ... men ändå. Detta "... men ändå" är fetischen som i perversionen utgör lagen (negationen av kastrationen). Begäret är alltjämt verksamt som våld, ett våld som ska 'ut-värka' fetischen och det reala, imaginerat såsom skön-

heten, vilka bägge ytterst är moderns.

3. Neurotikern bestäms av kastrationen, men dess lag är bortträngd. För neurotikern döljer sig kastrationens lag (A) i ett symboliskt supplement, nämligen symptomet. Detta binder i sin tur neurotikern till den andre på grund av symptomets symboliska, och därigenom diskursiva, karaktär. En bindning som både öppnar (genom att fungera som ord) och begränsar (genom att inte kunna sättas i ord), och som innebär både kärlek och hat. Det som alltså i psykoterapi blir till överföringen, och som sådan kan dementeras.

4. I sublimeringen kan man komma i åtnjutning av vetande. Genom symptomets reduktion framträder den Andres vetande i form av öde, i förhållande till vilket alla är "söner". Härefter ligger ett accepterande av den Symboliska Fadern, såsom existenslag som håller ihop oss alla, och som kan granskas i skrift, vilket är sublimeringens symptom.

3

Negationen och kroppen

För de som kan tycka att negation och signifiant och dylikt är för teoretiskt och oförankrat i verkligheten, ska detta avsnitt beskriva hur signifiante just gör en symbol av kroppen, och att denna omvandling är en högst verklig process, som till och med gör ont.

Det nyfödda barnet utsätts som kropp för negationen. Hur då? Jo, om modern ser barnet som något, som sitt barn till exempel, då särskiljer hon barnet från andras barn och även från objekt som inte hör till kategorin barn. Barnets existens avgränsas genom allt det som det inte är, och den gräns som är verksam härvidlag är negationen som inte i sig är något, utan om den upplevs, då är det närmast som en smärtsam yrsel. Och detta sker i ett skede då barnet i sin utveckling släpar lite efter moderns självklara och klåfingriga omvårdnad. Barnet är som kropp kvar i den reala ordningen och på inget vis avgränsat från annat, och framför allt inte från modern. Modern inför således negationen i barnets kropp genom att uppfatta det på ett visst sätt, som ett speciellt objekt. Det är våld, och barnet skriker. Negationen fungerar som ett inre och ont objekt, det gör något obehagligt med barnet i egenskap av kropp - inifrån. Det är själva uppdelningen som sker, och denna uppdelning börjar tömma kroppen på allt det som den inte är. Modern fattar detta spontant. Hon försöker ge barnet sig själv, och när sedan barnet har somnat försöker hon lura barnet

att tro att hon är kvar, oavskilt från barnet, genom att i tysthet smyga sig därifrån.

I nästa skede tar negationen sig uttryck som drift. Kroppen har nu tömts på det mesta, och avgränsningen finns som yta mellan ett innanför och ett utanför. På vissa ställen är denna yta bruten, och där motsvaras ytan av ett skenbart yttre objekt - objekt a -. Kroppens yta - huden - erhåller en speciell känslighet i motsats till exempelvis underhuden och kläderna, en känslighet som är en uttunning av negationenens speciella vibrerande spänning. På de ställen som uppfattas som öppningar, och vartill objekt a är ett laddat komplement, koncentreras negationenens effekt och härmed bildas erogena zoner. När barnet har kommit så långt på sin väg mot symboliseringen försöker modern klara sig undan genom att ge barnet ersättningsobjekt för hud och öppningar. Napp för munnen, ljus för ögonen och en nalle för huden. I hopp om att få se på TV i fred. Ersättningsobjekten kan ställa barnet tillfreds och det somnar. I sömnen tappar det dock sina objekt, och när det vaknar känner det av negationenens effekt och ger uttryck för missnöje.

I nästa skede har negationen flyttat till orden, som både negerar sin egen denotation och effektuerar negationen i relation till nästa ord. Flyttningen av negationen till ord kan iakttas hos barn, som till och med kan tycka att orden kittlas. Ibland kan de inte ens uttala vissa ord utan att skratta. Negationenens skepnad blir nu kravet. Nämligen att medelst ord komplettera den egna kroppen, som fortfarande har en 'fot' i det reala, med något från den andra som inte heller ännu helt uppfattas som symbol. Objekt a har så att säga gömt sig bakom ryggen på den andra, som därför anses sitta inne med speciella gåvor, som då kan avkrävas denna.

Under kroppens symboliseringsprocess sker en tilltagande nedtoning av kroppens reala aspekter. Istället blir begäret dominerande. Negationen får nu främst formen av den Andres brist. Ett ord som fattas, en ton som uteblir. Verket som ännu inte är fullbordat. Kroppen blir den signifiant som fattas den Andre, och kreativiteten utspelar sig inte längre på det reala området, utan på de olika sublimeringarnas nivå. Mer eller mindre, eftersom ingen sublimering är total. Njutningen inom sublimeringens område är fullt på höjd med den på de andra områdena. Den är dessutom renare genom att den inte behöver gå omvägen över driften och kravet, som ju bägge ligger under för upprepningen just på grund av att de är vikarierande.

HANDLEDNINGENS TEORI

1

Ramen

Handledning i psykoterapi är en individualiserad undervisningsmetod, där pedagogiken kan anpassas till den aktuella kombinationen av terapeut, handledare och psykoterapeutisk arbetsuppgift. Handledningen erbjuder dessutom en optimal situation för avhjälpning av inlärningshinder.

Utformningen av handledning i psykoterapi har i första hand styrts av den arbetsuppgift som föreligger vid utbildning av psykoterapeuter. Den tidsmässiga ramen har då anpassats till utbildningens längd, även om det i enstaka fall har varit möjligt att förlänga handledningsmomentet när det har behövts för att nå utbildningsmålet. Däremot har det som regel inte varit möjligt att förkorta handledningen, eftersom utbildningsanordnare företrädesvis räknar resultat i antalet timmar. Härtill bidrar också en viss oklarhet beträffande utbildningsmålets definition.

Det är utbildningen som ska utse handledare åt den studerande terapeuten. Handledaren har nämligen en lärarfunktion i förhållande till terapeuten på utbildningsanordnarens vägnar. Handledaren ska vara den som i första hand ansvarar för att utbildningsmålet nås, handledaren ska sätta betyg och ibland också underkänna terapeutens prestationer.

Tiden har som ramfaktor stor betydelse för klarläggandet av avslutningsfasens dynamik, inte bara handledningens avslutning, utan även terapiarbetets och hela utbildningens. Om man inte iakttar en viss ordningsföljd i dessa avslutningar, riskerar man att avslutningsproblematiken i ett moment manifesterar sig i ett annat, vilket i bästa fall komplicerar handläggningen, i värsta fall gör den omöjlig. Följande skissartade genomgång anger den optimala ordningsföljden. Iakttar man denna erhåller man det smidigaste utbildningsförloppet.

Terapierna ska avslutas innan handledningen avslutas - för att kontrollera terapeutens utagerande av kvarvarande utbildningshinder, med syftet att få sista ordet gentemot handledaren. Den slutgiltiga sammanfattningen blir ofullständig utan ett visst avstånd till terapins avslutning, och en värdering av arbetet kan då inte ske. Handledningen ska i sin tur avslutas innan utbildningen är över - för att minimera handledarens utagerande. Handledaren kan i annat fall frestas att försöka få sista ordet i

förhållande till kursledning eller till andra delmoment inom utbildningen. Det är nästan normalt att handledare är kritiska mot utbildningens teoriundervisning. De kan tycka att det teoretiska momentet saknar praktisk förankring, att de olika teoridelarna kommer i fel ordning, och att teorilärarna överhuvudtaget borde konferera mera med handledarna. Det är denna spänning mellan olika lärare som inte bör ageras ut vis-à-vis den handledda, genom att handledaren förlänger handledningen utöver den tänkta ramen.

Utom tidsramen finns ju en mängd andra ramfaktorer att ta hänsyn till, en av dessa är utbildningens organisation. En såpass komplicerad pedagogisk modell måste vara uppmärksam på beskaffenheten av sin egen organisation. Med organisation styr man maktfördelningen inom en verksamhet, det är viktigt att komma ihåg, ty de organisationsansvariga anger alltid andra syften.¹⁷

Handledaren har en dubbel lojalitet, dels en mot terapeuten, dels en mot utbildningen. Om handledaren är anställd inom sjukvården får man, som tidigare beskrivits, ytterligare en komplikation, något att ta hänsyn till vid konstruktionen av handledartjänster. Den första lojaliteten, den med utbildningen, är faktiskt den lättaste att leva upp till. Handledning och utbildning ligger nära varandra. Maktförhållanden inom utbildningsorganisationer är dock inte oviktiga. Handledaren måste se till att han/hon inte bara får delegerat arbetsuppgifter på sig, utan även praktiska möjligheter att utföra arbetsuppgifterna. Ett underkännande av en terapeut under utbildning kräver exempelvis att handledarens bedömning respekteras av utbildningen, samtidigt som denna bör ha rutiner för handläggningen av sådana ärenden.

¹⁷ Ett av de mera klassiska exemplen på detta var berättelsen om skismen 1953 i Psykoanalytiska föreningen i Paris. Först 23 år efter kunde Jacques Alain Miller sammanställa merparten av de belysande dokumenten i boken 'La scission de 1953, la communauté psychanalytique en France -1', utgiven 1976 på Navarin éditeur.

Handledning som utbildningsmoment

Psykoterapeututbildningen ska som mål ha dels en psykoterapeut, dels en psykoterapeut som kan granska sin egen verksamhet. Till detta ändamål har man en pedagogisk modell, som är rätt unik. I modellen ingår fyra jämsides löpande moment: utövad psykoterapi, egen psykoterapi, teoriundervisning och handledning.

Varje moment har sin uppgift inom den samlade processen, och det betyder att de olika momenten inte kan sättas ihop i en villkorlig följd. Det ekvivaleringsförfarande med kompletteringsanvisningar som under en övergång har tillämpats vid universitetens psykoterapeututbildningar håller därför på att avvecklas, man uppnår inte någon utbildningsmässig likvärdighet genom komplettering.

Psykoterapeututbildningen tillämpar med sin pedagogiska modell den psykoanalytiska teorins syn på förhållandet mellan människan och kunskapen. Det handlar inte om att tillföra kunskap, utan om att åtgärda utbildningshinder av olika slag och länka samman teori och praxis, så utbildningssituationen för den blivande terapeuten erbjuder en optimal möjlighet för kunskapsutveckling.

Man räknar med att psykoterapeututbildning har stor effekt, och man är därför i mindre grad än andra utbildningar beroende av att få in 'elitstudenter'. Uttagningskriterierna är annorlunda än till vanliga universitetsutbildningar, däri att akademiska meriter har mindre betydelse än psykoterapeutisk erfarenhet och personlig läggning.

Handledningen bör ses som ett centralt moment i den pedagogiska modellen. Både vad gäller utbildningsprocessen och vad gäller kvalitetskontrollen. Det är handledningen som ska få terapeuten att integrera teori och praxis. Endast i handledningen kan terapeuten konkret bedömas i sin terapeutfunktion och, om det skulle krävas, avskiljas från utbildningen. I teorimomenten kan man underkännas, men det leder bara till en ny tentamen, som förr eller senare brukar leda till ett godkännande. Den egna terapin betygsätts inte, den förlängs vid behov, men terapeuten är alltid godkänd. Det är i handledningen man ska upptäcka de terapeuter som inte klarar utbildningen, och det helst under första terminen.

Vetenskapsteori

Handledningens vetenskapsteori är ett ganska nytt begrepp. Det beror dels på att handledning i psykoterapi inte tidigare har rönt vetenskapsteorins intresse, dels på att handledningen först i vetenskapsteorins senare utvecklingen har fått en möjlighet att känna igen sig. Detta alltså trots att Gerard Radnitzky i sitt standardverk '*Contemporary schools of metascience*' faktisk redovisar komplementariteten mellan en naturalistisk och hermeneutisk approach såsom en förbindelse som hämtar sitt förtydligande från en Hegelsk dialektisk tradition¹⁸. Här finns, kan man säga, en förberedd plats för språket.

Det som har organiserat om vetenskapsteorin är just insikten om språkets centrala position. Tanken är lika enkel som genial. Språket är nämligen det enda 'naturligt' förekommande dialektiska medium i människans värld. Många svenska ungdomar har under några år konfronterats med tanken. I gymnasiesko-lans lärobok i filosofi¹⁹ fanns som replik till Peter Kemp²⁰ en översikt som sätter språket i centrum i dess egenskap av strukturdimension. Denna viktiga länk till en klarare förståelse av vetenskapsteorin ströks dock i senare upplagor.

Den logiska empirismen befinner sig i vetenskapsteorins nya karta mellan språket och en verklighet bortom språket, en verklighet vi kan bilda hypoteser om men inte nå. Relationen från människa och till språk blir nu fenomenologins område, medan den motsatta vägen, alltså från språk till människa, då ska vara hermeneutiken.

Alla typer av vetenskap och filosofi har som gemensam grund det förhållandet att de utspelar sig i språket. De hypoteser man kan göra upp om himlakroppar eller elementarpartiklar är språkligt formaliserade, och om hypotestestningen utfaller negativt, är det hypotesen som modifieras. Hermeneutiken som från början var en tolkningslära, har utvecklats till en filosofisk hermeneutik som

¹⁸. Gerard Radnitzky, *Contemporary schools of metascience*, vol. II, s. 59, Läromedelsförlagen, Stockholm 1968.

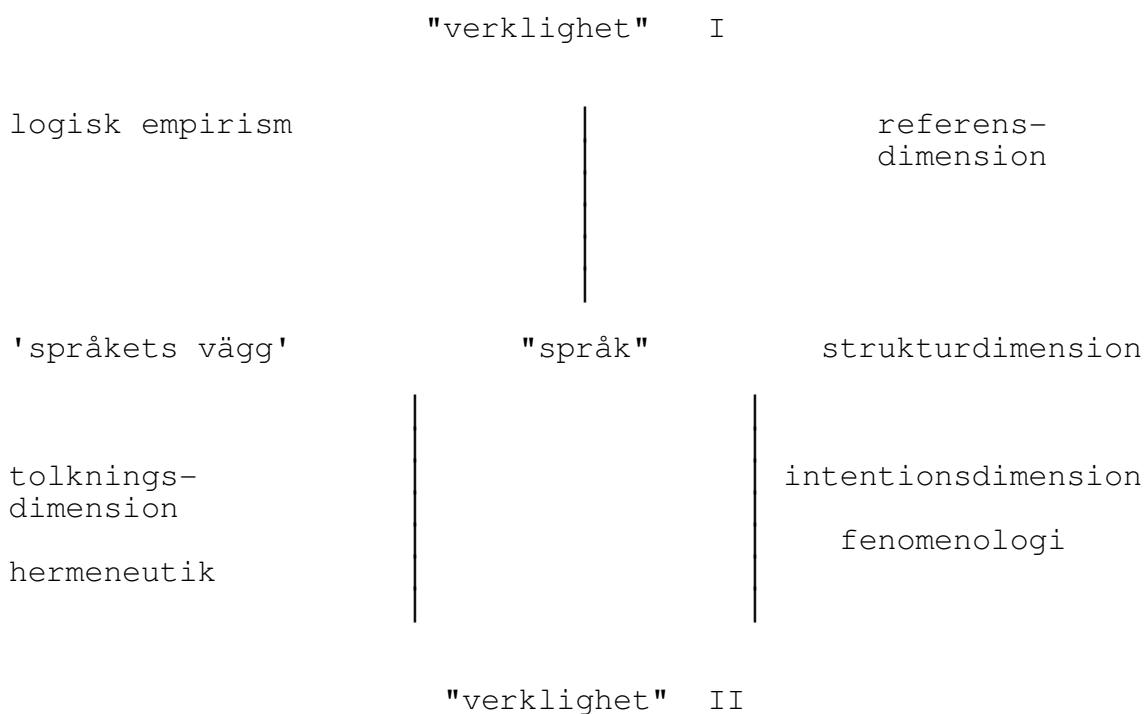
¹⁹ Rolf Ekman. *Filosofins grunder*, s. 35, Esselte Studium, Stockholm 1979.

²⁰ Peter Kemp: *Sprogets dimensioner*, Berlingske Forlag, Köbenhavn, 1972.

nästan sammanfaller med vissa språkvetenskapliga inriktningar.

Språkets dimensioner

Rolf Ekman (replik till Peter Kemp)



Det är en klart mera logisk plan än den tidigare, som var en hierarki med världsåskådning och filosofisk antropologi högst uppe och forskningsområdet längst ned²¹. Men som vanligt finns ingen bestämd plats för vetenskapsteoretikern själv. Människan är utspridd över hela fältet, och det finns inga vetenskapsteoretiska skäl att anta något speciellt mänskligt subjekt någonstans. Det är alltså inte bara helhetssynen som löses upp, utan själva människan blir omöjlig att lokalisera i schemat.

²¹ Carl Lesche, Ellen Stjernholm Madsen: Psykoanalysens vetenskapsteori, s. 13, Munksgård, Köbenhavn 1976.

Såsom biologisk varelse skulle människan befinna sig vid 'verklighet I', medan samma människa som talande varelse befann sig vid 'verklighet II'.

Psykoterapi och psykoterapihandledning är språkliga aktiviteter, och det är inte särskilt långsökt att anta att de ska ha en förankring i språkdimensionen. Frågan blir dock hur, och för att avgöra detta måste man titta närmare på språket som sådant.

Språket är inte bara en av människans tillgångar i världen, utan själva det faktum att människan har en värld beror på språket.²² Och människans språkliga strukturering avgör vilken värld hon befinner sig i.

Ferdinand de Saussure²³ såg språkssystemet såsom hörande till en annan värld än sinnevärlden. Språkssystemet finns på samma sätt som lagstiftning finns. Alltså inte i sinnevärlden utan latent. Först när en lag tillämpas manifesterar den sig. Likadant med språket, det manifesterar sig i sinnevärlden när det tillämpas. Akustiskt eller grafiskt. Som tal eller text, utifrån de objekt som språket redan så att säga har utstansat i världens materialitet.

Det finns två aktualiseringsformer av språket, former som skiljer sig åt betydligt, nämligen text och tal. Skillnaderna i villkor och funktion för dessa två manifestationsformer är större än man spontant föreställer sig, när man inte är språkvetenskapsman. Det kan därför vara på sin plats att ägna utrymme åt att framhäva olikheterna, och det så mycket mer som den här presenterade synen på psykoterapi-handledningsprocessen bygger på en växelverkan mellan dessa två former för språkmanifestation.

²² Hans-Georg Gadamer: Truth and Method (Wahrheit und Methode), s. 401, Sheed and Ward, London 1975.

²³ Ferdinand de Saussure: Kurs i allmän lingvistik Sv. övers. A. Löfqvist, Bo Cavefors 1970.

Texten

Författare och läsare träffas inte kring en skrift. Att skriva och att läsa är ensamma sysslor. Vid skrivandet finns ännu ingen läsare, och vid läsningen har författaren redan gått. Det är ett tidsavstånd som skiljer dessa två åt, ett tidsavstånd som just texten överbrygger. En text låter det förgångna bli närvarande. Med hjälp av en text kan man röra sig obehindrat mellan historien och nuet. Tidsavståndet blir istället genom texten till ett tolkningsproblem.

En text är fixerad i skrift, och skrift förekommer i många former, mer eller mindre läsliga. De gamla piktogrammen²⁴, som man bland annat kan hitta i grottor, kunde förstås utan utbildning, de illustrerade hur många djur jägaren hade dödat vid ett visst tillfälle, men de hade samma brist som charader. Uttrycksmöjligheterna var starkt begränsade. Språkets grammatikaliska funktioner fattas, och skrivsättet lämpar sig endast för enklare budskap, som de vi möter i trafiken.

Ideogrammen var mycket uttrycksfullare, men de krävde en viss utbildning för att förstås. Ungefär som att lära sig ett nytt språk. Men fastän man inte förstår det skrivna, så får materialet ett ändrat värde genom inskriptionen. Om man exempelvis på en skogspromenad snavar över en sten och råkar skrapa av mossan, och upptäcker att det finns runskrift under, då blir man noga med att märka ut platsen. Stenen har fått ett speciellt värde, som helt enkelt påfordrar att man gör någonting. Det är ett sådant värde symptomet har för neurotikern, samtidigt som symptomet är oläsligt.

I Per Gunnar Evanders bok - Måndagarna med Fanny²⁵ - befinner sig huvudpersonen Robert efter en följd av betydelsefulla små händelser ensam mitt i lagerlokalen med hyllorna och de stora öppningarna. Sekvensen fungerar som en text, en påminnelse i form av ett ideogram, och utan att veta vad han har läst drabbas Robert av ångest med alla tillhörande symptom, så han rusar upp för trappan och ut på gatan. Inte för att få luft, vilket han brukar ursäkta sig med inför sina arbetskamrater, utan för att det var

²⁴ Antonio Tovar: *Linguistics and Prehistory*.

I Bertil Malmberg: *Readings in modern linguistics*, s. 28 ff., Lärmedelsförlagen, Stockholm 1972.

²⁵ Per Gunnar Evander: *Måndagarna med Fanny*, s. 78, Bonniers, 1975.

precis som om mamma Elin hade gått förbi uppe på gatan, fast hon har varit död i femton år.

Den skrift Robert ser fattar han inte, men hans symptom utgör en korrekt tolkning. Det är utifrån den senare uppträdande läsarens distanserade position, som symptomet blir både läsligt och logiskt när det sätts in i berättelsens sammanhang.

Men värdet av en skrift kan också förändras. När man först hittade hieroglyferna sparade man dem och vårdade dem efter alla konstens regler. Hieroglyferna var obegripliga och värdefulla. Sedan Champollion 1822 hade löst gåtan bl. a. utifrån den trespråkiga Rosettestenen, minskade intresset för hieroglyferna påtagligt, medan andra områden av medelhavsländernas forntid kom i fokus. Historiens gräns mot arkeologin hade flyttats ytterligare ett steg bakåt genom att hieroglyfernas värld blev en 'öppen bok'.

På samma sätt bleknar neurotikerns symptom under terapins gång i och med att historien klarnar. De försvinner inte helt, utan tyngdpunkten flyttas till andra epoker. Samtidigt får klienten tillgång till sin historia - nachträglich -, och den kan nu fungera som premisser för associationer. Terapeutens åsikter kommer i bakgrunden, de behövs inte längre för associationerna, som nu är befriade genom lösningen av överföringens låsning av klienten till terapeutens auktoritet. Terapin närmar sig sitt slut.

Talet

Tal angår som diskurs en gemensam värld för samtalsparterna, som nu bägge är närvarande. Och det är en "verklig" värld där det sagda kan få omedelbara och bestående konsekvenser. Dessutom äger talet rum i en kontext som innefattar kroppar, mimik, gester, hållning, alltså en närvarande utomspråklig värld som kommenterar och modifierar den språkliga dialogen. Det kan till och med vara så, att det är den utomspråkliga kontexten som är huvudsaken.

Tal har en dialogisk struktur, som träder i kraft i det ögonblick man bestämmer sig för att vända sig till en annan människa, en struktur som är dialektisk på ett sätt som är specifikt för språket, och som alltså så att säga träder i kraft och styr redan innan något har yttrats.

Om man exempelvis åker hiss med en obekant och vill bryta dödläget genom att öppna ett samtal i syfte att låta en gemensam värld utvecklas, måste man välja sina ord. Man måste faktiskt börja med att säga det man tror den andra vill höra, och inte det man själv egentligen ville säga, ty det är den andra som avgör om ett samtal ska komma till stånd. Talets struktur är ett argument för att det äger rum i nära förbindelse med språkdimensionen.

Som 'motor' för dialogen fungerar sanning, en subjektiv och partiell sådan, som man inte disponerar, utan förföljer, i syfte att förtydliga världsbilden så man sedan kan gå till handling.

Den sanning som här åsyftas är bara en delsanning, och den hör hemma i språket, som dock på grund av sin dialektiska struktur förleder människan att tro att det är den andra som vet. En människa kan till exempel insistera på att få tala med en psykoterapeut, eftersom hon tror psykoterapeuten vet det hon själv inte vet. Det är det som driver människor till att söka psykoterapi. Det är ett misstag, men också en bör-jan. Det är således sökandet efter en sanning som driver klienten, en sanning som i överföringens förklädnad lurar klienten att tro att det är rimligt att kräva terapeuten på svar.

Samme Robert som tidigare nämnts hade en dispyt med sin dödssjuka far om hur många mål en viss person gjorde i en viss fotbollsmatch²⁶. Bägge var säkra på att minnas rätt. När det går upp för Robert att han själv är den som minns fel, vacklar hela den bild

²⁶ Som ovan, s. 109.

av barndomen, som han hittills har grundat sin självuppfattning på, och hans syn på fadern ändras. Robert utgick nämligen från att fadern byggde sin auktoritet på att han hade rätt och Robert fel, varför han var lockad av att bevisa att fadern hade fel, åtminstone på någon punkt. Roberts självuppfattning byggde på den narcissistiska hypotesen att han var missförstådd och missgynnad, alltså på en missbedömning från faderns sida. Men den aktuella episoden rubbar Roberts syn på sig själv, och gör honom konfunderad.

Som psykoterapeut bör man vara försiktig med att svara på frågor, eftersom klienten oftast är ute efter att bevisa att terapeuten misstar sig, och att interventionerna inte är så viktiga som överföringen i första taget gör dem till, och då blir det svårare att komma åt överföringen.

Alltså: när man är två, och samtalar, då är det "på riktigt". Samtal ingriper direkt i vår värld. Däremot är textens värld en annan typ av värld. Texten hör till den litterära världen som är imaginär - på samma sätt som vår historia. Texten är språkets sakliga sida, men dess värld är imaginär, vi håller den lätt isär från vår dagliga värld. Men om en text är 'talande', om den presenterar sig själv, då kan den ändra vårt minne, våra förutsättningar, våra fördomar, och då blir våra samtal annorlunda i fortsättningen.

Tal och text fyller således olika funktioner. Medan tal leder till handling, leder text till utveckling. På den samhälleliga nivån blir detta mycket tydligt. Indianstammar som inte hade ett allmänt skriftspråk utvecklades mycket sakta. Levnadsregler och trossystem var kodifierade i riter och muntligt traderade myter, och de erinrades genom att berättas och uppföras²⁷. I den muntliga traditionen blev reglerna till påbud, och de kunde inte granskas utan svåra konsekvenser. Kritik mot det rådande systemet medförde utstötning ur gemenskapen.

I och med att ett allmänt skriftspråk blev tillgängligt, reducerades riterna till folklöre, eftersom de redan var uttolkade i skrift, och en snabb utveckling - på gott och ont - tog vid. För att utvecklingen inte ska gå för fort, eller kanske ta en oönskad riktning, kan man införa censur. Östeuropa är ett aktuellt exempel. Genom censur har utvecklingen där bromsats upp, och när censuren hävdades kom det ut en uppsjö av tidningar och tidskrifter med ideologikritik.

²⁷ Ronald W. Langacker: Language and its structure, s. 59 ff, Harcourt Brace Jovanovich, Inc., New York 1967.

Vad är nu förhållandet mellan tal och skrift? Talar man först och lär sig sedan skriva? Eller finns texten först och bildar underlag för yttranden? Det finns inget enkelt svar på frågan, för man kan mycket väl skriva utan att kunna läsa, och läsa utan att förstå. Hysterin och upprepningstvånget är exempel på detta. Det hysteriska symptomet är en inskription som ska läsas, inte botas, och upprepningstvånget är människans sätt att visa att hon har läst en påminnelse, upprepningen är hennes utläggning av en viss historisk text²⁸. Det finns således en övergångszon där bägge språkformerna förekommer samtidigt. Övergången mellan dessa två - mellan tal och skrift - är i alla fall människan²⁹, en sådan övergång sker ingen annanstans, trots omfattande försök med datorer. Själva övergången mellan tal och skrift, satt i system, det är psykoterapin, som just på grund av att den inte syftar till samförstånd, leder till en fortsatt textproduktion.

²⁸ Se Roberts på s. 79 i Måndagarna med Fanny.

²⁹ Jacques Lacan, *L'instance de la lettre dans l'inconscient*, *Écrits*, Seuil, Paris 1966.

Psykoterapins plats

Om man, som den föregående argumenteringen syftar till, förlägger psykoteraiprocessen till övergången mellan tal och skrift, då kan handledningens plats och funktion systematiseras på ett nytt sätt, samtidigt som det bör finnas en viss korrespondens mellan språkvetenskapliga funktioner och verk samma grundfunktioner i psykoterafin.

För det första anordnar vi i psykoterafi situationen för samtalet så att sekretess råder för bägge deltagare, ingen annan hör eller får veta. Därefter ser vi till att träna klienten i detta märkliga mellanläge, där det talade ordet inte får de vanliga praktiska konsekvenserna, inte leder till handling, i första hand, men inte heller till samförstånd. Man kan alltså i tera pin säga saker som man, på grund av konsekvenserna, inte skulle våga säga i andra sammanhang. Det är därför vi har en abstinensregel, som också ska se till att de symptom klienten dras med i sin värld, under tera pin istället blir till överföring, och som följd av detta minskar symptomen genom den så kallade överföringsboten, och terapeuten abstinens är ju helt klart en förutsättning för klientens. Det ingår därför ett mindre pedagogiskt inslag i början av psykotera pin, där klienten får hjälp med att tala utan för mycken eftertanke, utan att behöva riskera att mötas av invändningar från terapeuten. Klienten ska lära sig att 'spåna', och det är det psykoterapeuten ska underlätta för honom. Spåna, tälja, för-tälja. Ty när man håller på att tälja, då vet man kanske inte vad det ska bli av det hela, vad det är som ska täljas fram. Det som det ska bli, och som psykoterapeuten inte vet, är just överföringens kärna. Så allteftersom klienten spånar, kan psykoterapeuten börja skönja vad det ska bli. Det klienten säger undviker nämligen hela tiden samma utomspråkliga kontext.

Terapeuten uppfattas av klienten som subjektet som antas veta³⁰, det är från terapeuten klienten förväntar sig en lösning. Härmed menas att terapeuten och den terapeutiska situationen genom sin materialitet förser klienten med små distinktiva drag³¹ i rummet och hos terapeuten person, drag som får sin betydelse hos

³⁰ Jacques Lacan: *Le Séminaire, livre XI, Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse*, s. 209 ff., Seuil 1973.

³¹ Roman Jakobson & Morris Halle: *Fundamentals of Language*, Mouton Publishers, New York 1956.

klienten, nästan som ett piktogram, men betydelsen härleds i en kontext som vi inte förstår, och som vi först i efterhand kan få en viss insyn i. Vetandet sitter i dessa små detaljer, och inte i psykoterapeutens huvud. Det är på grund av dessa distinktiva drag som vi vill ha situationen så konstant som möjligt. Då vet vi att klienten varje gång kommenterar samma text, och det blir lättare att få ett grepp om vad det är vi antas veta.

Klienten ska spåna, och terapeuten ska registrera vad som sägs - implicit och explicit -, för att efter sessionen kunna skriva ett koncept.

I psykoterapin, som är ett speciellt samtal, är mötet med terapeuten något som klienten både hoppas på och fruktar, det är vad klienten visar i överföringens förklädnad. Uppskjutandet av mötet, som just ingår i abstinensregeln, förstärker klientens krav, som då blir tydligare, medan interventionerna leder till en förändring, en utveckling av kravet. Mötet är 'i verkligheten' omöjligt, lösningen finns inte där man letar efter den, det är det som är innebörden i kastrationskomplexet, och det leder i psykoterapi till sorg, men också till en fortsatt textproduktion, istället för symptomet's charadiska utagerande av den sanningsaspekt som symptomet är en metafor för.

Henry James har i sin bok: *The Figure in the carpet* (1896), en belysande intrig.³²

En berömd författare anförtror en läsare, som också är en stor beundrare, att hans hela verk endast utsäger en enda sak, som är "lika påtaglig som stenläggningen på denna väg" och som författaren inte närmare vill förklara, eftersom den för alltid bör förbli oupptäckt. Läsaren - som är en ung kritiker - sätter i gång med att efterforska denna mening som på samma gång är dold och uppenbar, han påbörjar en systematisk läsning av alla författarens verk i syfte att hitta det som författaren egentligen vill säga, men han uppnår ingenting annat än att få migrän och avsmak för sin omtyckta författare.

En av kritikerns vänner - Corvick - berättar i förtroende, efter mycket om och men, att han har kommit på hemligheten och att han har fått sitt fynd bekräftat av författaren.

Därefter dör författaren och så även Corvick, och Corvicks änka, Gwendolyn, som man tror sitter inne med hemligheten, vägrar att avslöja den., liksom den man hon gifter om sig med. Intrigen

³² J.-B. Pontalis: *Après Freud*, s. 336 ff., Gallimard, Paris 1968.

fortsätter och är mycket invecklad. Sensmoralen är den att så länge deltagarna tror att hemligheten finns hos en *annan*, så flyr den undan, samtidigt som allas öde kretsar kring denna gäckande mening.

Textarbetet i psykoterapi

Man kan inte under det pågående psykoterapeutiska samtalet tänka så djupt, för då glömmar man att lyssna. Ska man försöka räkna ut klurigheter, då missar man alltid något. Utan det är efteråt, när man har blivit ensam, som man under eftertanke kan skriva ned det som har förevarit. Skriver gör man när den andra har gått, och inte kommer tillbaka mer denna gång. När det har satts punkt. I skriften kan man sedan mellan raderna utläsa vad klienten hela tiden rör sig runt i en upprepad intrig. Vad det så att säga dukas för i terapin. Det är vad klienten läser hos sin psykoterapeut. Det är det som är överföringen och psykodynamiken.

För klienten ska terapeuten vara ett oskrivet blad, som kommer att tillskrivas lösningen på problemen. Och det är i denna egenskap av lösning som terapeuten inskrivs i klientens kontext, klienten blir alltså uttolkare, fast utan att inse det. Terapeutens strategi blir att igen få klienten att läsa vad han själv har skrivit, genom att inte passa in för väl i kontexten. Försöker terapeuten leva upp till överföringen, fördröjs klientens upptäckt av densamma. Men om klienten istället varseblir en viss diskrepans mellan sina antaganden och deras utfall, tvingas han skriva om vissa delar av sin version, vilket i sin tur gör att även andra delar måste revideras. Under denna process dyker infall upp ur det omedvetna, infall som är nya och oväntade. Så under terapins gång renskrivs klientens historia genom att terapeuten avstår från att veta vad som komma skall, och därigenom möjliggör att något nytt kan dyka upp.

Interventionerna får då syftet att i viss mån dementera överföringen, och i viss mån stimulera klienten att ta nya tag. Däremot ska terapeuten inte försöka tala om för klienten vad det hela betyder, terapeuten ska inte förstå och inte förklara, psykoterapins tolkningsbegrepp är något annat än det hermeneutiska tolkningsbegreppet, som snarare ska komma till användning i handledningssituationen. Psykoterapeutens interventioner har istället karaktär av teckensättning som skanderar klientens tal, och av ordlekar som får klienten att växla spår i en metafor så en annan mening aktualiseras.

Handledningens plats i psykoterapiprocessen

Handledningen ska underlätta för terapeuten att få syn på symptomen och överföringen. Det kan låta som en självklarhet, men man måste faktiskt ställa sig frågan: Vem kan få syn på ett symptom? En läkare - i egenskap av läkare - kan inte det. Läkaren ser symptomen som tecken. Tecken som har en plats i läkarens värld, nämligen som tecken på en störning, på en åkomma, på en psykopatologi. Kan psykoterapeuten då få syn på symptomen? Inte i egenskap av psykoterapeut. En psykoterapeut ser symptomen och egenheterna som uttryck för en oidipal konflikt, ett falskt själv, en symbioslängtan, för en livskris eller för ett existentiellt problem. Alltså utifrån sin egen kunskapsvärld.

Genom att avstå från en erbjuden och förutbestämd funktion, och genom att efter sessionen skriva ned det som ägde rum, får terapeuten tillgång till ett material som ger uttryck för den omedvetna intrigen. När terapeuten på så sätt delas upp i först deltagare (utan facit) och sedan författare (utan läsare), blir anteckningarna en talande skrift, den säger någonting utöver sitt manifesta innehåll.

Ett sådant arbete kräver ett tidsavstånd. Det är därför det är så svårt att göra anteckningar genast efter en session, innan man har fått möjlighet för eftertanke. Det är av samma skäl olämpligt att förlägga handledningen just efter terapisesionen, ty då får inte terapeuten tid att tänka.

Alla har vi märkt att våra anteckningar knappast gör sessionen rättvisa, det vi skriver känns blekt och ofullständigt. I viss mån beror det på att text är språkets sakliga sida. Skrivandet tvingar oss att bli klarare och plattare. Som en översättning i förhållande till originalet. Det är också tveksamt om man ska låta terapeuten skicka sina anteckningar till handledaren. Ett sådant förfarande gör terapeuten mera till en brevskrivare än till en författare, och arbetet med texten sker i det fallet med en icke oväsentlig läsare för ögonen, vilket motverkar syftet med anteckningarna.

Uppdelningen av terapeuten i deltagare och författarjag är uttryck för den hermeneutiska distansering som krävs av terapeuten efter varje session, om processen ska kunna ta ett steg framåt.

Tolkning och förståelse är samma sak. Det ser man när en småskoleelev ska läsa högt. Greppet om det kontextuella sam-

manhanget är en förutsättning för en flytande framställning. Det är för förståelsen och tolkningen det krävs en identifikation med författarjaget, ty att utforma sin berättelse, utan sidoblickar åt läsarens håll, är att förstå. Själva förståelsen ligger i omvandlingen av de spridda noteringarna till en berättelse.

Om terapeuten bara relaterar vad som har förevarit, och mer eller mindre explicit lämnar över till handledaren att förstå, fattas det en identifikation med författarjaget. Det har stannat vid en identifikation med klienten, vars talan terapeuten för, i hoppet om att handledaren ska komma med förståelsen och tolkningen. Men det är inte från en annan människa lösningen ska komma.

Handledningen ska bistå terapeuten i att både relatera och kommentera det han har varit med om. Handledaren ska alltså hjälpa till med överblick för uttolkningens skull.

Att handledaren har överblick beror på att han inte är inblandad, handledningen ska ske med en tvåfaldig distansering till terapin. Grundtanken är att det är lättare att vara efterklok och det är lättare att lösa andras problem. Distanseringen ligger i:

1. Tidsbetingat avstånd
2. Ansvarsbetingat avstånd

Handledningen ska alltid ske efteråt. När terapeuten kommer till sin handledning är terapisessionen avslutad för ett tag sedan. Därmed försäkras man sig om det tidsavstånd som enligt hermeneutiken är en betingelse för förståelsen, och det blir då lättare för handledaren att utifrån terapeutens berättelse få en bild av situationen, och därmed relativt lätt att inse psykodynamiken och terapeutens plats i denna (överföringen). Härav följer också att handledaren inte ger råd eller anvisningar för kommande sessioner. Detta som kontrast till den kliniska handledningen, som just ska ge anvisningar för patientens behandling.

Terapeuten har ansvar för terapin (för att klienten arbetar i terapin). Handledaren har ansvar för handledningen (för att terapeuten arbetar i handledningen) och alltså bara indirekt för terapin; men handledaren har inget ansvar för klienten. Handledaren ska till exempel inte kunna identifiera klienten (förnamn räcker för handledningen). En sådan ansvarsfördelning gör det möjligt för handledaren att koncentrera sig på sin uppgift, och

låta bli att lägga sig i klientens öde. Också det en skillnad mot den kliniska handledningen som har patientens öde som överordnad styrfaktor. Tar man ansvar för klientens öde, då tar man också ställning till vad som är bra och vad som är dåligt för en klient. Man åtar sig att veta, och spelar med i överföringen. Man luras av sitt begär till att ha klientens bästa för ögonen, istället för att rikta blicken mot det man faktiskt ska syssla med, nämligen texten och terapeutens förhållande till texten.

Psykoterapisessionen sker i enlighet med villkoren för en textproduktion, det är mycket tveksamt om man kan tala om en hermeneutik under själva sessionen. Man ska lyssna och hänga med. Interventionerna har som syfte att rubba klientens oreflekterade överföringsrubricering av terapeuten. Om man nu ändå vill hålla på med att förstå någonting under samtalet, då kan man med Sören Kierkegaard³³ säga, att man ska försöka förstå det som klienten har förstått, och om man inriktar sig på det, är det ju klart att man alltid är ett steg efter, man är i sin tankeverksamhet utanför den kontext vari klienten har förstått.

Däremot sker handledningen i en anda av hermeneutisk trohet mot en text. Åtminstone på så sätt att man i handledningen inte ifrågasätter de irrationella eller inkonsistenta inslagen i terapeutens redogörelse, utan istället ifrågasätter *kontexten* med utgångspunkt från dessa inslag³⁴. I vilken värld skulle dessa egenheter vara gällande, vara sanna? Vilken kunskap saknas för att man ska kunna återställa ett sammanhang?

En klient, som bl. a. led av spindelfobi, blev alltmer butter och reserverad mot sin terapeut, fast hon troget kom till sessionerna och inte föreföll sakna motivation. Den kontext som skulle kunna förklara fenomenet var terapeutens identifikation med spindelns nät, och klientens med flugan som har fastnat i spindelns nät. Vilket i sin tur kunde ses som en metafor för barnets relation till sin mamma, när barnet befann sig mitt mellan brott och straff, alltså efter att barnet hade stulit pepparkakor ur burken, men innan mamman hade upptäckt det.

Hypotesen gav terapeuten en öppning mot en ny förståelse av ett irriterande dödläge i terapin, och i nästa terapisesession lyssnade

³³ Sören Kierkegaard: Synspunktet for min Forfatter-virksomhed, § 2. I F. J. Billeskov Jansen: Sören Kierkegaard, Værker i Udvalg, del III, s. 300, Gyldendalske Boghandel-Nordisk Forlag, København 1950.

³⁴ John Lyons: Semantics II, s. 611, Cambridge University Press, Cambridge 1977.

terapeuten på ett nytt sätt, vilket i sin tur fick klienten att vidareutveckla sin version, som då gav stöd åt vissa delar av hypotesen, medan andra delar av den fick skrivas om.

Berättelsen ändras om åhöraren blir en annan.

Terapeutens nya förståelse får klienten att revidera sin uppfattning. Terapeuten har blivit annorlunda och klienten sätter i gång att förstå ånyo, justerar sin version av intrigen, skriver om vissa avsnitt, vilket ger terapeuten nya problem, osv. En fallbeskrivning börjar växa fram ur de delar av anteckningarna som håller.

Hindren

Så länge detta fungerar fortskrider terapin. Överföringen tolkas, och blir mindre och mindre viktig, det samma gäller då terapin, och tanken på avslutning uppstår hos någon av deltagarna.

Det finns dock hinder för processen. Dessa hinder brukar vi kalla parallellprocesser.

Parallella processer³⁵ är någonting som utspelar sig i handledningen, parallellt med överföringen i terapin. Det klassiska exemplet är att terapeuten i handledningen kräver den lösning från handledaren, som klienten i terapin krävde från terapeuten. Terapeuten *för* så att säga klientens talan. Terapeuten identifierar sig imaginärt med sin klient och blir huvudperson istället för författarjag.

Imaginär identifikation är en identifikation på jagets område. Vid imaginär identifikation tror man att man är något eller någon. Man identifierar sig med någon, såsom man föreställer sig denna, det är därför identifikationen är imaginär. Terapeuten kommer i detta fall att identifiera sig med sin klient, och framföra klientens problem till handledaren, som i sin tur anses sitta inne med lösningen och handledaren blir nu det subjekt som antas veta bäst,..... eller också kommer terapeuten att imaginärt identifiera sig med handledaren, och hamna i en rivalitet med denna om att veta bäst.

I det första fallet återges klientens ord som ett referat, och terapeuten är mest upptagen av vad man ska göra med klienten - för att denne ska bli bättre, och inte utebli, eller ta livet av sig. I det andra fallet tenderar anteckningarna att bli sparsamma, eventuellt saknas de helt. Terapeuten har inte haft tid att skriva, än mindre att läsa anteckningar. Kommer gärna för sent för att understryka vilken tidspress han lever under, och är överhuvudtaget uppfinningsrik i sina förklaringar till att inte ha något material.

Handledningen ska i dessa fall inriktas på att främja terapeutens *symboliska* identifikation med handledningsprocessen. Symbolisk identifikation är identifikation med en funktion, man tjänstgör. Då identifierar terapeuten sig med handledningsfunktionen, och

³⁵ Rudolf Ekstein & Robert S. Wallerstein: *Handledning och utbildning i psykoterapi*, s. 177 ff., övers. Kerstin Karling, Natur & Kultur, Stockholm 1977.

inte med handledaren. Skillnaden kan illustreras med Ceauscescu och Kungen. Ceauscescu störtades på ett våldsamt sätt för att han imaginärt hade identifierat sig med makten. Han var makten. Vår kung, däremot, vet att han inte är kung, han tjänstgör bara som kung i officiella sammanhang, egentligen är han en vanlig människa. Det gör att han inte alls löper samma risk som Ceauscescu.

Handledarens uppgift är att befrämja terapeutens symboliska identifikation med handledningsfunktionen. För att terapeuten sedan ska kunna utföra samma arbete på egen hand genom att bli författarjag, fast han för ett tag sedan ingick i berättelsen. Terapeuten ska kunna handleda sig själv utifrån sina anteckningar. För detta krävs:

Att terapeuten kan växla mellan att vara deltagare och författare. Det är en abstraktionsfunktion som har följande formel: Vad skulle jag säga om någon berättade detta för mig?

Att terapeuten kan avstå från imaginära identifikationer. Avstå från att kräva lösningar från andra, till förmån för att arbeta med det material som faktiskt föreligger. Det är i anteckningarna terapeuten kan göra fynd. Man kan jämföra det med de sparsamma dagboksanteckningar vi ibland gör på en semester. Bleka och fattiga när de skrivs, men fulla av fynd sedan vi återvänt hem.

Vad ska då handledaren göra? Avstå från den imaginära identifikationen med ett subjekt som antas veta bäst. Och inte på grund av osäkerhet kräva att få se terapeutens anteckningar i förväg. Terapeuten måste få ha ett litet övertag att balansera sitt underläge med. Handledaren ska inrikta det gemensamma arbetet på texten, och i det syftet kan handledaren få användning för både pedagogiska och psykoterapeutiska kunskaper.

HANDLEDNINGSPROCESSEN

1

Initialskedet

Den vetenskapsteoretiska inplaceringen av handledning-psykoterapikomplexet som föreslogs i föregående kapitel ger underlag för en mera systematisk beskrivning av själva handledningsprocessen, och gör det även möjligt att klargöra vad inläring betyder i utbildningsmomentet handledning.

Målet för handledningen är att leda terapeuten fram till en symbolisk identifikation med handledningsfunktionen, ty bara då blir terapeuten i stånd att på egen hand utöva psykoterapi. Denna uppfattning bygger på antagandet att terapiprocessen i sin helhet innehåller ett handledningsmoment, vare sig man går i handledning eller ej. Terapiprocessen omfattar i så fall dels mötena med klienten, dels arbetet dessemellan. Och det är det senare som handledningen i sin uppläggningskonkretiserar och utvecklar, för att terapeuten sedan ska kunna göra det på egen hand. Men terapeuten kan ju först identifiera sig med handledningsfunktionen när han har fattat dess innebörd och dess sammanhang med terapisesessionerna. Innan terapeuten har hunnit så långt får han lita till att handledaren vet vad saken gäller, och agera utifrån sitt förtroende för handledarens yrkeskunnande. Handledaren får alltså i början åta sig att veta hur psykoterapi går till och därmed förmedla en tro på psykoterapihandledningskomplexets logik. Terapeuten ska alltså först identifiera sig som elev och låta sig instrueras av en mera erfaren handledare. Att identifiera sig som elev innebär bland annat att man ska underkasta sig utbildningens villkor, fastän man inte till fullo förstår syftet med dessa. Här blir det således fråga om en imaginär identifikation som elev till en handledare som antas veta bäst.

För somliga terapeuter kan det vara svårt att gå in i en utbildningssituation som elev. De har kanske många års yrkesverksamhet bakom sig när de nu igen ska förkovra sig. Och då till och med i en utbildning som avser något djupt mänskligt. Att bli en bra elev är inte så lätt. En bra elev förmår inordna sig i utbildningen utan att tappa bort sin identitet. Den didaktiska psykoterapin syftar till att säkerställa en sådan förmåga, men vi kan som handledare inte vänta på att terapin får effekt, så i början blir det handledarens första uppgift att säkerställa

terapeutens funktion i utbildningssituationen, en funktion som kan vara ordentligt rubbad av en krisreaktion i samband med den påtvingade elevidentiteten. Det kan vara en fördel att låta terapeuten vänta med att bedriva psykoterapi tills det är klart vilken form krisen får. I den psykoanalytiska utbildningen startar man sin egen psykoanalys länge innan man börjar utöva psykoanalys under handledning, och en sådan fasförskjutning borde psykoterapiutbildningen kanske överväga.

Utbildningshinder

I initialskedet av handledningen visar utbildningshindren sig som oförmåga att inta en flexibel elevposition. De alternativa identifikationer som står till buds är dels en imaginär identifikation med klienten, dels en likadan identifikation med handledaren. I det första fallet kommer terapeuten att föra klientens talan och kräva en lösning av handledaren, i det andra fallet uppstår en konkurrens med handledaren om att veta bäst, och terapeuten försöker komma undan handledningen.

Exempel 1

Terapeuten C. är ordentlig och förvarar sina anteckningar i en prydlig pärm. C. berättar detaljerat om klienten, som är en 28-årig kvinnlig kontorist med knivfobi. Terapin är nu inne i sin andra termin. Klienten blir tillsynes mer och mer regressiv och har börjat ringa C. mellan sessionerna för att få råd och tröst. C. har börjat fundera på om inte klienten skulle behöva musikterapi för att få ge uttryck åt sina oklara och svårkontrollerade rädslor. Handledaren har å sin sida börjat fundera på om man har rätt diagnos på klienten.

Terapeuten har i detta exempel identifierat sig med sin klient och på så sätt helt levt med i överföringen som har blivit oproportionerligt dominerande och klienten därmed alltmer krävande. I handledningen relaterar C. terapisessionerna, men kommenterar dem inte. C. uppvisar tilltagande oro för klienten och osäkerhet i sin terapeutfunktion. Handledaren har därför börjat tvivla på diagnosen, vilken kan bero på att instruktioner och påpekanden inte har haft avsedd effekt, och handledaren dras in som terapeut åt klient/elev-komplexet.

Exempel 2

Den handledde är en FV-läkare i psykiatri, som i sin specialistutbildning ska ha en viss handledning i psykoterapi. Den aktuella handledningen är individuell och är nu inne på sin andra månad. Enligt vad handledaren minns var man överens om att klienten var neurotiskt strukturerad - en fobiker -, men nu påstår terapeuten att tillståndet är typiskt för "panic disorder", och att klienten bör stå på tricykliska antidepressiva, vilket terapeuten faktiskt redan har ordinerat -, och det med en påtaglig positiv effekt. F. ö. tycker terapeuten att terapin

går bra, visserligen pratar de mest om medicinen och dess biverkningar, men klienten verkar glad och pigg.

I exempel 2 har terapeuten tagit över styrningen och åtagit sig att veta bäst, fast i en annan diskurs.

Man får räkna med att det kan ta tid att hitta den rätta arbetsgemenskapen, där terapeuten förlitar sig på att handledaren ingriper med påpekanden om något ser ut att bli fel. Man kan också behöva gå igenom grunderna för den första kon-takten, komma överens om målsättningen med de första samtalen och hjälpa terapeuten med att begränsa uppgiften så mötena inte blir för långa och komplicerade. En enkel checklista kan vara till hjälp inför första samtalet. Exempel på en sådan checklista följer här:

CHECKLISTA

1. Tala om vem du är.
2. På vilket ställe ni befinner er.
3. På vilket telefonnummer du kan nås och om betalningen. På vilket telefonnummer kan klienten nås?.
4. Om ramen och den dubbla sekretessen.
5. Paus för frågor.
6. Be om klientens namn o. s. v.
7. Klientens arbetsplats.
8. Hem och släkt.
9. Avtala nästa träff eller stående tid.
10. Här kan man stanna, eller fortsätta med följande:
 - a) Problem
 - b) Historia
11. Det räcker med 25 minuter. Försök inte fylla uttiden, det blir bara onaturligt.

Denna lista tar hänsyn till att det även är en kris för klienten att träffa sin psykoterapeut första gången. Listan börjar därför

med en strukturering av klienten genom att återställa orienteringen och göra situationen bekant. Efter pausen för frågor kan man ta relativt neutrala uppgifter.

Värdet med en sådan lista ligger främst i att den konkretiserar arbetsuppgiften så terapeuten inte faller in i rutiner som hör till andra yrkesområden eller, alternativt, blir allt för passiv i det första mötet. Logiken i listans punkter kullkastas ganska ofta av klientens initiativ, men då har den ju gjort nytta ändå, eftersom den har medverkat till att ge ordet till den deltagare som bör ha det.

Handledaren börjar alltså med att åta sig att vara den som vet bäst - beträffande hur terapi går till. Det är en position som i grunden är hämmande för all inlärning. Det är också enbart av taktiska skäl, för att ge terapeuten ett visst lugn och ett handlingsprogram initialt. Attityden bör snabbt balanseras med det övertag som terapeuten har genom att vara den som kommer med materialet. Det är tryggt för terapeuten att veta att han/hon har något att berätta i handledningssituationen.

Arbetet kan på grund av överföringsbot bli rätt idylliskt efter enstaka sessioner, men vid närmare granskning ser man att terapeuten berättar vad som förevarit, och lämnar sedan kommentarerna till handledaren, eftersom ju denne vet bäst. Överföringen frodas därför obeaktad.

Hunnen så långt har man kommit till nästa skede i processen. Och övergången till följande moment skulle ha räddat situationen i exempel 1, medan det i exempel 2 ännu inte föreligger någon psykoterapeutisk arbetsgemenskap mellan terapeut och handledare, som därför nog måste börja om från början.

Integreringsskedet

Rubriken syftar på att nu ska terapeuten börja integrera sina teoretiska kunskaper med det praktiska arbete som har startat. Det rör sig även om en integrering av handledningen i terapiprocessen. Denna fas börjar när föregående fas är väl etablerad. Konkret består arbetet i att terapeuten nu ska vänja sig vid att dela sina anteckningar i två avdelningar. En rent beskrivande del och en kommenterande del. Bägge delarna ska göras innan handledningssessionen. Den beskrivande delen är den lättaste. Det är kommentarerna som vållar besvär. Här ska terapeuten ge sig in på handledarens område och våga ha psykodynamiska synpunkter på en terapisesion och den egna funktionen där. Det är nu terapeuten börjar delas upp i att vara deltagare och författarjag i och inför samma skeende, och därmed få möjlighet att förstå processen i terapin.

Terapeut och handledare ska försöka hjälpas åt med att förbättra de kommentarer terapeuten har med till handledningssessionen, och få fram de antaganden som i egenskap av fördomar styr beskrivningen. Helst ska det ske i en icke-polariserad samtalsstil, eftersom en polarisering här nästan undantagslöst gör relationen till en lärar-elevsituation, till nackdel för terapeutens kreativitet. Identifikationen ska ske med handledningsfunktionen, med handledarens sätt att tänka i handledningen, så arbetet blir lustfyllt och kreativt, vilket i sig är ett tecken på en identifikation av symbolisk art, med en funktion, och inte en imaginär identifikation på jagets område, med en viss person.

Lyckas man inte få till stånd ett sådant samarbetsklimat kan det bli som i följande exempel.

Exempel 3.

Under en pågående handledningssession berättar terapeuten detaljerat om klientens redogörelse för sin barndom. Med stöd i omfattande anteckningar pratar terapeuten på tills handledaren tio minuter före slutet irriterat ber om terapeutens kommentarer till det hela. Terapeuten tittar förvånad upp från sin pärm och vill istället att handledaren säger vad handledaren kommer att tänka på.

För att få terapeuten att förstå vad det är för typ av text man efterlyser, kan man rekommendera terapeuten att läsa igenom alla

sina anteckningar kring den aktuella terapin och göra en sammanfattning av dem. Bara det att gå igenom anteckningarna ger en mängd nya tankar. Bilden klarnar och det går att urskilja både mönster och förlopp. Terapeut och handledare kan då hjälpas åt med att systematisera detta stora material, så man kan få ned omfattningen till högst ett par sidor. Instruktionen till terapeuten kan exempelvis i punktform se ut på följande sätt:

1. Beskrivning.

Beskriv klienten och hennes egenheter och hennes relationer till andra människor som om du var journalist. Beskrivningen ska ge läsaren en 'bild' av klienten.

2. Metapsykologi.

De egenheter som beskrivits ovan, är obegripliga och hindrande för klienten. Men i en annan 'värld' skulle de vara helt relevanta, och utgöra viktiga inslag i en intrig. Att förstå egenheterna innebär att man kan tänka ut en värld, där egenheterna inte längre är 'egenheter'. Det som krävs för att återställa kontexten är att man konstruerar en resumé. Den lilla textrutan som inleds med: 'Följande har hänt', och som gör det möjligt att hoppa in i mitten av en följetong, och ändå hänga med i handlingen.

En sådan förklaring är inom psykoterapin en del av oidipuskomplexet. Den metapsykologiska hypotesen är en kvalificerad gissning, den kan förbättras under terapins lopp, så den mot slutet kan ingå i en fallbeskrivning.

3. Överföringen.

När klienten berättar sin version av det hon har varit med om, är åhöraren underförstådd. Åhörarens funktion är en effekt av överföringen som visar sig som en iscensättning av det omedvetnas realitet, med åhöraren som medspelare. Åhöraren är inte bara åskådare, utan deltagare. Det som förr var klientens symptom har nu blivit en iscensättning, där det 'dukas' för något.

Terapeuten ska under denna punkt tänka ut hur psykodynamiken visar sig i sessionerna, och vilken funktion terapeuten får i psykodynamiken.

4. *Interventioner.*

Dessa syftar till att dementera eller ifrågasätta överföringen, så den efterhand löses upp och en ny imaginär identifikation blir möjlig. Då kommer klienten att ändra sin version (en berättelses version styrs av vem man berättar den för), det kommer alltså fram mera material när man intervenerar i överföringen.

5. *Effekten.*

Till sist ska terapeuten ange vilken effekt överföringstolkningarna har fått. Det är en koll på att det faktiskt har varit fråga om tolkningar, eftersom man kallar det för tolkningar som ger mera material, det som underlättar för klienten att spåna. På sikt leder detta till att klienten kan förlänga och förstärka sina egna argument, då "sys" de ihop med sanningen, och därigenom kommer klienten 'rätt' genom att utveckla sin syn. När sanningen (signifianten) börjar göra sig gällande, då börjar det 'bubbla' i klienten och kreativiteten ökar. Närmare än så kommer man inte den omedvetna önskan.

Systematisk tolkning av överföringen leder alltså till att terapeutens betydelse avtar, istället ökar klientens 'betydelseproduktion', och till sist kan klienten lägga psykoterapin på hyllan, och ta uti med att leva sitt liv.

Man ska nog vara nöjd om man i början kan få de första två punkterna med. De representerar, respektive, den aktuella situationen och den historiska resumén. Om man har tillgång till den aktuella situationen är det möjligt att härleda vilken typ av historisk förutsättning (intrig) som skulle kunna fungera som förklaring. Det blir naturligtvis i första hand en gissning, men man har ju alla möjligheter att justera sin gissning i psykoterapins fortsättning. På så vis blir förklaringsförsöken mer och mer exakta, och överföringstolkningen mer och mer precis, då det blir tydligare vad som ska dementeras.

För handledaren finns det ett enkelt sätt att utröna om handledningen fungerar i integreringsskedet. Växer det hos terapeuten fram en alltmer autentisk förståelse för psykodynamiken, då utvecklas klienten på ett normalt sätt i sin psykoterapi. Och det kan man ganska lätt bedöma utifrån terapeutens berättelse.

Övergången mellan initialskede och integreringsskede är kritisk. I initialskedet tar man ganska stor hänsyn till terapeutens funktion, medan man samtidigt låter överföringen utvecklas ostört i terapin. Det är därför klart att initialskedet måste vara begränsat till sin längd. Som grov regel kan man säga att

övergången ska ske under första terminen. Exempel 1 visar på risken för klienten om man inte tar itu med överföringen inom rimlig tid. Det kan finnas många förklaringar till att övergången inte äger rum i tid, men det är bäst att misstänka det värsta först, nämligen att terapeuten inte för närvarande är strukturerad på neurotisk nivå. Det kan då antingen vara fråga om en längre krisreaktion eller en mera bestående icke-neurotisk struktur. I inget av dessa fall går det att genomföra handledningsmomentet. Ju tidigare man inser detta ju mindre blir traumat för de inblandade. Klienten kan få en ny terapeut, såsom man ibland tvingas göra vid exempelvis sjukdomsfall. Vilken lösning det kan finnas för terapeuten beror på utbildningens rutiner, men ett sätt kan vara att låta terapeuten fortsätta sin egen terapi och erbjudas plats på en senare utbildning om så önskas.

Utebliven övergång kan också bero på att samarbetet mellan terapeut och handledare inte fungerar. Situationen i exempel 2 illustrerar ett sådant tillstånd. Orsaken kan vara kontroverser på olika nivåer. Mellan terapeut och handledare. Mellan psykiatri och psykoterapi. Mellan handledare och kursledning. I samtliga fall är det handledarens uppgift att initiera en lösning.

Avslutningsfasen

Fungerar integreringsfasen blir terapeuten mer och mer auto-nom.Handledningssessionerna upptas nu inte så mycket av redovisningar, utan förloppet och psykodynamiska övervägningar dominerar. Handledningen ska ju avslutas efter terapiernas avslutning, men före utbildningens, och i och med avslutningen av terapierna tappar handledningen sin drivkraft. När terapeuten inte längre tas i anspråk av någon överföring har handledningssessionen egentligen inte något berättigande. Den avslutande sammanfattningen bör därför förläggas till de sista månaderna av terapiarbetet.

Sammanfattningen, eller fallbeskrivningen, är psykoterapins forskningsresultat. Den är ett mått på vad som har åstadkommit. Den representerar också den insyn i en annan människas värld som terapin kan ge. Sammanfattningen kan dessutom ses som ett mått på den inlärning som handledningen har medfört.

Inlärningsprocessen kommer på detta sätt att bestå av vägen fram till terapeutens symboliska identifikation med handledningsförfarandet. Till i princip samma slutsats kommer Imre Szecsödy³⁶, visserligen med andra ord, och med en viss överbetoning av handledarens aktivitet.

Det blir med detta sätt att se på handledningsprocessen klart att terapeuter som inte kan komma förbi initialskedet, inte heller för närvarande kan lära sig psykoterapi. Det stämmer med de fynd som redovisas av Kristina Broström och Britt Wiberg³⁷ och de överväganden som angavs av Bo Edenius³⁸.

Den beskrivna handledningsprocessen har avsett handledning i neuropsykoterapi. Denna form för handledning har varit prototypen för utbildningshandledning. Handledning i andra former för psykoterapi vill troligen systematisera sina erfarenheter och utbildningsmål på ett annat sätt. Inte alla handledningar

³⁶ Imre Szecsödy, The learning process in psychotherapy supervision, s. 145-46, Akad. avhandl., Stockholm 1990.

³⁷ Kristina Broström och Britt Wiberg, Kriterier för underkännande. Examinationsuppgift till handledarutbildningen i psykoterapi, Inst. för tillämpad psykologi i Umeå, Umeå 1989.

³⁸ Bo Edenius, Om att godkänna eller underkänna i utbildningshandledning, PHI-luren 1986, nr 3.

lämpar sig som utbildningshandledning. I nästa kapitel ska situationen vid handledning i jagstrukturerande psykoterapi beskrivas.

HANDLEDNING I JAGSTRUKTURERANDE PSYKOTERAPI

Jagstrukturerande psykoterapi skiljer sig markant från neurospsykoterapi och handledningens syfte är att säkerställa terapeutens motivation för uppgiften och utöva en fortlöpande kontroll av att tekniken tillämpas. Att bedriva jagstrukturerande psykoterapi kräver inte samma process hos terapeuten som den neurospsykoterapin förutsätter, utan handledningen är mera fokuserad på klientens funktion och terapeutens träning i tekniskt kunnande. I samband med avslutningen ökar dock kraven på terapeutens förmåga att avstå från ingripanden, och även denna typ av psykoterapi kräver en neurotiskt strukturerad terapeut. Det finns en likhet mellan de två terapiformerna som är värd att framhållas. Förhållandet mellan klient och terapeut påminner mycket om det mellan terapeut och handledare i neurospsykoterapi. I jagstrukturerande psykoterapi ska klienten lotsas fram mot en symbolisk identifikation med sitt levnadsloppts registrator, medan terapeuten i neurospsykoterapihandledningen symboliskt ska komma att identifiera sig med handledningsprocessens textarbete.

1

Motivationen.

Det är terapeutens motivation som är drivkraften för jagstrukturerande psykoterapi. Här finns nämligen inte som vid neuros en överföring vari klienten genast efter sitt beslut om att gå i psykoterapi fantiserar om en klok och erfaren terapeut. Ibland kan det se ut som om en icke-neurotiskt strukturerad klient av egen kraft och önskan har ställt sig i kö för att gå i psykoterapi, men man hittar alltid en annan drivkraft bakom åtgärden. Det kan vara på rekommendation av primärvården, som efter somatisk utredning inte har hittat någon förklaring till en funktionsnedsättning, eller av en arbetsplats som har svårt för att placera en medarbetare.

Ställd inför en klient som mer eller mindre tydligt har hänvisats till psykoterapi, känner terapeuten sig belastad med hela ansvaret, och börjar spontant undra om klienten faktiskt är motiverad. Svaret är nej, men följdfrågan: är terapeuten motiverad, tas i regel inte upp, eftersom det ju normalt inte är

meningen att man ska bedriva psykoterapi med någon som egentligen inte vill, det vore ju manipulation.

För handledaren blir frågan enklare. Önskar en terapeut handledning i jagstrukturerande psykoterapi, är det etiska ställningstagandet snabbt undanstökat. Man bör handleda den terapeut som önskar det, om man har tid.

En psykoterapeut på en psykoterapienhet som upptäcker att den klient, som nu efter månaders väntan har påbörjat sin psykoterapi, inte är neurotiskt strukturerad, bör hellre modifiera sin teknik än med hänvisning till kontraindikationer eller olämplighet avvisa sin klient.

Ett stort område för jagstrukturerande psykoterapi är ju psykiatrins schizofrena patienter. Dessa är redan under vård i enlighet med HSL och samarbetet mellan psykiatri och psykoterapi gäller närmast ett slutförande av behandlingen, och därtill ett moment som ska leda till ökad autonomi för patienten. Så inte heller i det fallet är etiken särskilt problematisk. Terapeuter som ingår i sådana projekt brukar inte besväras av etiska betänkligheter, utan sådana kan dyka upp hos en terapeut, som förväntar sig att träffa en neurotiskt strukturerad klient, och då möter en människa som formellt kommer för att gå i psykoterapi, men som inte ådagalägger någon önskan om psykoterapi.

Som handledare bör man i första hand försäkra sig om terapeutens motivation. Fattas en sådan blir arbetet i bästa fall tungt, i sämsta fall misslyckat. Handledaren kan stötta och entusiasmera en motiverad terapeut som tillfälligt tröttnar i sitt arbete, men att uppmuntra en terapeut som varken har tid eller ork med ytterligare en terapi just nu, är en oetisk manipulation. Så till den terapeut som i sitt arbete har fått sig ålagt en jagstrukturerande arbetsuppgift kan man säga: Gör det om du har lust, annars låt bli. I motsats härtill brukar neurotiskt strukturerade klienter snabbt kunna inspirera även den för tillfället arbetsmätta terapeuten med intresse.

Diagnosen

Vid diagnosmisstag handlar det oftast om att klientens struktureringsgrad har överskattats. Klientens yttre och samhällsställning har förlett terapeuten att automatiskt tänka i neurostermer. Efter några månader blir det uppenbart att man har tråkigt i terapin. Samtalen är ytliga och tröga för terapeuten som tycker sig få för mycket ansvar för initiativ och associationer.

Exempel 4.

En lång och pojkkattig ensamstående vikarierande lärare i drygt 30-års åldern söker efter inrådan av distriktsläkare psykoterapi. Klienten hade efter en studiedag föregående höst känt några knölar på halsen och utvecklade i samband härmed stark ångest och oro. Han fick en känsla av att inte kunna kontrollera sin kropp, och var övertygad om att han hade drabbats av en allvarlig sjukdom.

Tio år tidigare hade en äldre barndomskamrat, som var gift med en kusin till klienten, avlidit i leukemi, en åkomma som bland annat hade visat sig som knölar på halsen.

Studiedagen gällde klientens huvudämne, och en utifrån kommande manlig lärare hade hållit en föreläsning om nyare rön. Klienten började känna på sina halskörtlar och tyckte de var svullna. Sökte efter ett tag läkarhjälp. Efter undersökning och provtagning konkluderade läkaren att besvären var psykiska och rekommenderade psykoterapi.

När terapin börjar är knölarerna på halsen borta, men klienten är ständigt rädd för att de ska komma tillbaka och han har haft ett flertal panikattacker.

I samtalssituationen är klienten vänlig och trevlig, men passiv. Sessionerna blir ytliga och han verkar ha svårt för att tala om sig själv. Han verkar också vara bekväm av sig rent praktiskt och han bor alltjämt nära sina föräldrar. Under sommaren har han ingenting särskilt för sig. Funderar vagt på en utbildning, något med miljö och fred. Terapeuten blir inte "klok" på honom, hon hittar ingen "tråd" i hans yttranden. Efter några månader känner terapeuten sig uttråkad och klienten föreslår att man glesar ut sessionerna.

Utifrån misstanke om bristande överföring görs efter fem månader en sammanfattning och en revision av bedömningen. Granskningen resulterar i att terapeuten byter till jagstrukturerande teknik och ger klienten delegation på att sköta tidsramen för sessionerna, och detta får omedelbart konsekvenser.

Klienten blir piggare och uppvisar bättre sammanhållning. Han kommer med nya detaljer om sin släkt och sin uppväxt. I skolan gillade han först matematik, men tyckte senare på högstadiet att mängdläran var för flummig. Under studieåren i en universitetsstad hade han en flickvän ett par år, men han minns inte hur de träffades, och det hela rann ut i sanden och hon gifte sig senare med en annan.

Terapeuten förstår mer och mer. Bilden blir tydligare och även engagerande. Klienten börjar utanför terapin att intressera sig för släktsforskning. Han köper sig en ny klocka. Kommer en gång för sent på grund av ett intressant problem på arbetet. Beställer en annan gång tid fem minuter tidigare för att kunna sluta lite tidigare den dagen. Säger bestämt till vilket datum han vill sluta, när terapeuten tar upp frågan.

Klienten ger en alltmer sammanhängande berättelse om sin före detta flickvän och om barndomskamraten som dog under hans första studieår. Sista sessionen knyter klienten sina symptom till en påminnelse om sin dödlighet, och det fick honom att börja tänka. Han är inte heller längre så övertygad om att det ensamma tillståndet är det bästa, man behöver kanske någon att luta sig mot.

Det är en av handledarens uppgifter att initiera en diagnosrevision om förloppet avviker från det förväntade. I motsats till vad som brukar ske i neurosterapi, blir terapeuten brydd och uttråkad, en kombination som knappast förekommer som utbildningshinder. Handledaren bör även själv ha observerat att klientens historia saknar intrig och är svår att komma ihåg. I neuropsykoterapihandledning kan man glömma klientens namn och andra detaljer, men intrigen brukar man minnas mycket länge. Det är också den som gör att det inte är så svårt att hålla isär olika klienter. Även om terapeuten vid en diagnosrevision kan sucka djupt om det visar sig att 'neurotikern' inte är neurotiskt strukturerad, så innebär ändringen till rätt teknik en lättnad i sig för både terapeut och klient.

Teorikrav

Behöver man kunna teorin för att utöva metoden? Det är ju alltid en fördel att fatta vad man gör och varför man gör det. Å andra sidan påbörjas ofta psykoterapier i samband med att man påbörjar en utbildning i psykoterapi, alltså innan man kan ha hunnit sätta sig in i teorin bakom verksamheten.

I detta speciella fall kan man säga att det är en stor fördel om terapeuten är förtrogen med vissa lingvistiska fakta. Den anglosaxiska psykoanalytiska skolan har inte kopplat sin teori till språkvetenskap, och terapeuter utbildade i denna skola, vilket gäller flertalet, har ingen spontan förståelse för deixisproblem eller för dialogens struktur. Att historien för den icke-neurotiskt strukturerade är karakteriserad av att den aktuella situationen saknar resumé som tolkningslag, och att detta är vad den jagstrukturerande terapin ska åtgärda genom klientens stegvisa identifikation, bör också vara klart för terapeuten. Att vara insatt i teorin har därtill en positiv effekt på motivationen.

Dessa två teoriproblem, samtalets struktur och den ineffektiva historien, är det värt att lägga vikt vid. Att samtalen inte bör vara polariserade kan terapeuten snabbt lära utantill, men vad det innebär är svårare att inse. Man måste tänka i bilder istället för i intrig. Så attityden blir: 'Låt oss gå igenom det tillsammans så vi kan se det framför oss.' Instruktionen till terapeuten kan till exempel bli 'Intressera dig för den aktuella konkreta ramen kring klienten, så denna ram blir positivt uppvärderad av just ditt intresse, då börjar ramen framstå i en annan dager för klienten, och av ramens utstrålning kommer även klienten att lysa. Däremot bör du inte intressera dig för den icke-neurotiskt strukturerade klientens person, ty det är identiskt med att intressera sig för klientens kropp.' Många klienter börjar just med att klaga över sin kropp för att få terapeutens intresse fokuserat på sin person. Men skulle man rikta sitt intresse direkt mot klienten, då skulle denna drabbas av terapeutens sekundärvinststrävanden, och det är just vad man vill undvika. Vad sedan gäller den ineffektiva historien, då får man förklara för terapeuten att för dessa klienter fungerar orden som etiketter på tingen, så om man kan få tingen att hänga ihop, då kommer efterhand även orden att göra det genom klientens identifikation med terapeuten. Att säga att det var långt från hemmet till skolan, innebär att hemmet och skolan hålls ihop av ordet 'till', och det är alltså inte särskilt långt mellan dem. Man måste istället få klienten att visa upp hela skolvägen, ner för avtagsvägen med skogen till vänster och en åker till höger,

till vänster på stora vägen, upp för backen och förbi en gård innan vägen delar sig, där ska man till höger o. s. v. På så sätt blir den långa skolvägen konkret, samman-satt, och innehållsrik. Mot terapins slut kan det däremot vara lååångt mellan hemmet och skolan, och då behöver man inte längre konkret tillryggalägga vägen, eftersom ordet har fått en semantisk resonans.

Man ska vara försiktig med att fokusera på människor, de kan vara nulevande och på så sätt överbrygga tiden, och då är det svårt att få in ett medierande avstånd mellan vederbörande person nu och då. Likaså bör man lämna relationerna och känslorna åt sig själva, klienten kommer nämligen själv att tycka till om sina närmaste när temporaliseringen blir båt-tre, medan känslor innan dess inte har någon säker relationell mening.

Hur klient och terapeut sitter kan också leda tanken fel. Terapeuten ska föreställa sig att han/hon flyttar över på klientens sida så att de sitter bredvid varandra och tillsammans bläddrar i ett fotoalbum, som alltså är klientens; man bör nämligen inte heller fokusera klienten med ögonen. Terapeuten ska låta sig guidas från det ena kortet till det andra, så det uppstår en berättelse. Det är först som berättelse historien får effekt, nämligen att den kräver att fullföljas. Det är därför klienterna blir 'självgående' när implikationen börjar fungera. Man kan jämföra med när man bläddrar i en bok och läser några rader här och där, då får man ingen uppfattning om bokens berättelse, och boken kan utan vidare lämnas. Om man istället systematiskt läser de första tre kapitlen kommer man in i handlingen, och man drivs vidare för att se hur det ska gå.

Exempel 5

En medelålders kvinna separerade för fyra år sedan från den man hon hade varit gift med i tjugofem år, skilsmässan är ännu inte klar. Det finns två döttrar kring tjugooårs åldern. Klienten besväras av ångest och depression och har i tjuugo år fått lugnande medel. I perioder har klienten varit sjukskriven, och är det för närvarande sedan ett år tillbaka.

Klienten berättar i början av terapin ganska mycket, men osorterat, kring barndomen. Även i hennes aktuella situation är det mesta rörigt och oklart. Hon påminner om ett vilset barn som försöker gömma sig i sina rikligt stora klädesplagg. Det framkommer att hon har lidit av ångest redan i skolåldern, men det var sedan hon fick barn som ångesten blev henne övermäktig och inte längre kunde behärskas.

Klienten associerar inte fritt, kopplar inte ihop ting. Lider av en morgonolust som hon aktivt måste arbeta sig ur. Har återkommande svackor i sin sinnesstämning, svackor som hon i någon mån kan hålla på avstånd genom att hålla sig sysselsatt.

Terapeuten bestämde sig för en jagstrukturerande teknik efter någon månads betänketid. Efter ytterligare två månader blir det alltmera sammanhang i berättelsen, och klienten börjar klä sig mera färggrant, fast inte helt smakfullt, och ordna till håret. Hon anger att hon sover bättre. Efter en månad slutar klienten ta lugnande medicin.

Genomgången av historien är först tämligen osammanhängande, därefter oprecis, men blir sedan klar och tydlig. Samtidigt blir klienten i det närmaste symptomfri. Hon sätter i gång med att renovera sin bostad och börjar arbeta. Hennes klädsel blir mera diskret och smakfull.

Samtidigt med att klientens berättelse blir kreativ och sammanhängande, nyanseras relationen till den yngsta dottern, och denna kan fullfölja sin frigörelsesprocess från hemmet. Som terapeuten skriver "... klienten har gått från att vara den lilla hopkrupna varelsen i stolshörnet till att kunna ge återbud till terapitiden på grund av tjänsteresa". Mot slutet av terapin visar klienten även förväntningar inför och längtan mot framtiden.

Terapin löper över 14 månader. Avslutningen blir något utdragen på grund av viss oklarhet i delegationen av slutdatum. När terapeuten i slutskedet blir mera passiv får sessionerna en anstrykning av vemod. Sista gången gör klienten bokslut och konstaterar att hon kan fatta beslut och ta initiativ, medan terapeuten kunde avstå från detsamma.

I denna terapi märktes tydligt när historien började bli effektiv. Man ser också hur klientens utseende förändras under terapin. Först blommar klienten upp i den narcissistiska fasen, därefter nyanseras klädseln med hänsynstagande till andra människor när jaget blir dialektiskt i samband med temporaliseringen.

Hur det kommer att gå styrs således av klientens egen historia, när denna blir effektiv. Härav följer att terapeuten inte kan veta vad som kommer att inträffa. Det är en viktig del av attityden, att efter den narcissistiska fasen av behandlingen låta bli att uppträda som om man vet hur det kommer att bli.

Den krävande klienten

I samband med att historien börjar ta form aktiveras gamla kriser. Man kan jämföra situationen med den när man kommer hem efter några veckors semester i utlandet. De första dagarna är man fortfarande energisk och lättsam till sinnes, men snart inhämtas man av sin egen historia, och vardagen får sin vanliga färg. Man inser att det inte är så mycket som har förändrats eller löst sig medan man var borta. Man är tillbaka i det gamla. Icke-neurotiskt strukturerade klienter lever normalt i ett historielöst tillstånd, och vid övergången till temporalitet blir tillvaron mera plågsam och påträngande. Klienten upptäcker sin sociala och emotionella eftersatthet, och om terapeuten faller för frestelsen att trösta eller veta, tror klienten sig ha en resursrik person framför sig, och kommer att kräva sin del härav, antingen direkt eller genom att framställa sin övergivenhet och olust på ett anklagande sätt, vilket i sin tur tvingar terapeuten in i att dels polarisera genom att prata om klientens mående, dels syssla med den aktuella situationen, eventuellt med vissa uppmuntrande utflykter in i framtiden.

De terapeuter som brukar gå i denna fälla är de som har hjärtat med i sitt arbete.

Exempel 6

En drygt trettioårig man söker på grund av problem på sin arbetsplats, där han tycker sig vara utsatt för en diffus och långsam utstötningsprocess. Han förmår inte argumentera för sin sak, och fast han i alla år har åtagit sig de sysslor han har ålagts, inklusive att flytta runt mellan olika lokalkontor, har han inte avancerat i arbetshierarkin. Man anser att han inte klarar kontakten med kunderna, och att han saknar framåtanda.

Klienten intresserar sig för hundar, men inte för flickor. Hade i ungdomen en manlig bästis som han beundrade, men som också introducerade honom i lättare missbruk. Under dessa år gjorde klienten även resor till orienten.

Vid första mötet känner terapeuten sig olustig, anar en lätt hotfull stämning under samtalet. Det beror kanske på att klienten inte förmår anpassa sitt röstläge efter avståndet till åhöraren, varför han talar ganska högt.

Under hösten påbörjas en jagstrukturerande psykoterapi som ska komma att omfatta tjugofyra sessioner med en frekvens av en gång per vecka.

Den av terapeuten i början upplevda hotfulla stämningen är efter ett par sessioner borta, men det visar sig att klienten har svårt för att hålla tiden, han vill gärna stanna utöver de avtalade 45 minuterna. Hans minne är osammanhängande, samtidigt som han dominerar samtalet och helst vill tala om nuet. Terapeuten får därför inte något grepp om historien.

Terapeuten börjar då aktivt styra in samtalet på det förgångna och delegerar till klienten att hålla reda på tiden. Det senare klarar klienten rätt bra, men måste ibland påminnas genom att terapeuten undrar hur mycket klockan är. Klienten är fortfarande dominerande och har en benägenhet att hålla sig till nuet, men det går att förlägga samtalet om nutiden till början av sessionen.

Samtalen fungerar allt bättre och merparten av tiden ägnas åt historien. Terapeuten upplever dock sessionerna som oinspirerade och tröga. Tonårstiden tycks utgöra en lucka i historien.

Efter tre månader blir klienten mera allvarstygnd. Han verkar "seriösare" och terapeuten har lättare för att engagera sig. Klienten berättar om sin faders död och begravning, och han kan beskriva sin belägenhet på arbetsplatsen på ett sätt som är lättare att sätta sig in i.

Klienten börjar nu också ge uttryck för konstruktiva framtidsplaner, samtidigt som han visar mera energi i sitt dagliga liv.

Nu inträffar ett bakslag. Klienten kommer till en session i samma tröga och antytt aggressiva tillstånd som i början. Det som hade hänt var att klienten gången innan hade frågat om någonting inom ett ämnesområde som terapeuten var mycket förtrogen med. Terapeuten glömde momentant samtalsreglerna och tog initiativet till en förklarande utläggning med allt det kunnande och den polarisering som därtill hör. Situationen medförde också att klienten denna gång inte fick sista ordet. När klienten sedan fick berätta om sina utlandsresor och terapeuten igen kunde låta sig ledas, återställdes klientens tillstånd och mående.

Efter fem månaders terapi ber terapeuten klienten fastställa ett slutdatum, han reagerar då med besvikelse och protest. Anser sig föga hjälpt av behandlingen och kräver att få en annan terapeut i så fall. Någon känsla av hot uppstod inte hos terapeuten.

Den följande sessionen var klienten närmast oberörd av diskus-

sionen om avslutningen. Tillsammans kunde de skratta åt roliga episoder från klientens resor. Terapeuten upptäcker dock att hennes intresse börjar avta, och när klienten den följande gången hade med sig kort från en resa kände terapeuten sig närmast oprofessionell.

Den session som hade utsetts till att vara den sista, var egentligen en kompromiss. Terapeuten ansåg att de hade kommit överens om den aktuella dagen, medan klienten menade att sessionen veckan innan var slutet. Resultatet blev att till den sista sessionen kom endast terapeuten. Först blev terapeuten lättad och tyckte det var skönt, sedan när hon på sin arbetsplats fick besked om att ringa upp klienten uppkom en viss oro. Terapeuten ringde, men fick inte tag på klienten. Skrev sedan ett neutralt brev om att hon hade försökt nå honom. Ett par veckor efter ringde klienten helt kort för att fråga om han var skyldig för någon session.

I och med att klienten struktureras, och implikationen börjar fungera, då försämras enligt klientens upplevelse minnet. Tänkandet har börjat röra sig i bestämda banor, och kan inte lika lätt hoppa mellan ord och bilder. Det är bortträngningen som börjar fungera. När då klienten klagar över minnesförsämringen frestas terapeuten bli pedagogisk, och det är en po-larisering i sig. Terapeuten tar i bästa välmening över en del av narcissismen för att använda den som tyngd i sin lugnande förklaring. Detta berövar de facto klienten självkänsla. Tröst har alltid denna dubbla innebörd. Samtidigt som man visar sin medkänsla, visar man också att den som behöver tröst är i ett underläge. Ett problem i terapin är just att få den narcissistiska uppladdningen att fastna hos klienten, och sedan stanna där, något som alltså motverkas om man anstränger sig för att muntra upp klienten.

I andra fall, där en polarisering har fortgått en längre tid, är det inte lika lätt att komma tillbaka till ett fruktbart samarbete. Håller man på för länge med arbetsfasen, och kanske inte tror helt på sin metod, då halkar man lätt in i den teknik man brukar använda vid neuropsykoterapi och klienten börjar bli krävande. Terapeuten tvingas då att svara, förklara, vara pedagogisk, och gör ont värre genom att polarisera för att behålla kontrollen och hindra att klientens plågor driver denne till ytterligheter. För att få rätsida på en sådan låst situation krävs handledning av aktivt slag. Det gäller nämligen i första hand att strukturera och avlasta terapeuten genom en klar planering av terapin, som ju egentligen är nära sin avslutning. Men innan man kan avsluta måste narcissismen åter till klienten och idisslandet av nuets odräglighet ersättas av ett avspänt samtal om valda delar av historien. Situationen är lätt att känna igen eftersom terapeuten genom polariseringen obligatoriskt för klientens (anklagande) talan i handledningen.

Det kan också bli nödvändigt att ta reda på om terapeuten har fattat skillnaden på polarisering och icke-polarisering. Polarisering är nämligen det vanligaste misstaget. Polariseringen innebär en objektivering av den andra. En objektivering som berövar klienten narcissism och existens, varför klienten drivs ut i ett krävande förhållningssätt mot den attraktiva och gynnade terapeuten. Polariseringens hörnstenar är vetande och initiativ. Och dessa två kombineras i frågan. Att ställa en fråga är att ta ett initiativ, därtill kommer att man endast kan fråga om det man vet (att man vill fråga om). Invändningen från terapeuten är som regel denna: Hur ska man få veta någonting om man inte får fråga. Svaret på denna polarisering gentemot handledaren är att det finns bättre sätt att få klienten att berätta, än genom att fråga. Man kan som terapeut konstatera sin brist på kunskap: 'Egentligen vet jag inte hur långt det var mellan hemmet och skolan.' Terapeuten brukar då påpeka att man ju säger 'jag' och alltså polariserar. Här gäller det dock att inse att det 'jag' som finns i meningen är på den omtalades plats. Yttrandet innebär ju en distans mellan den som konstaterar och den som konstaterandet handlar om. Utsagan och utsägandet är separerade. För klienten, som ju inte disponerar någon tredje position, förefaller det därför som om yttrandet har gjorts från klientens håll, och istället för en polarisering fås en gemensam uppgift att upplysa den som yttrandet handlade om. En fråga får ofta formen: 'Hur långt var det mellan hemmet och skolan?' Fastän frasen inte innehåller något personligt pronomen, är polariseringen implicit i själva frågans form. Nu har jag ställt en fråga - nu ska du svara. Terapeutens sekundärvinststrävanden fokuseras i detta fall direkt på klienten. Det är vad frågetecknet symboliserar.

Processen

Sammanfattningsvis kan man säga att man börjar med det iögonfallande, alltså det som faller i ögonen när man öppnar dem. Medelst sitt intresse lyser terapeuten upp klientens närmaste omgivning, och återskenet får i sin tur klienten att lysa. Den närmaste omgivningen är terapirummet, vägen klienten får ta för att komma dit, ramen runt klientens vardag. Här pendlar man mellan det närvarande, som man får syn på direkt, och det frånvarande, som man kan se om man förflyttar sig, fastän allt är samtidigt. Man gör så för att komma från ett objektlost stadium, där klienten varken ser sig själv eller terapeuten som objekt, värda uppmärksamhet, och över till ett annat stadium, där klienten kan hålla sig med objekt, inklusive en psykoterapeut, och övergången sker genom att terapeutens intresse tematiserar en gemensam värld. Först när denna tematisering fungerar, och idoliseringen är tydlig, kan man börja syssla med det som inte längre är för ögonen överhuvudtaget, utan bara finns för intellektet, nämligen det förgångna och dess förbindelser med nuet. På så vis sker en tematisering av klienten i den egna världen och med de egna premisserna, men fortfarande med terapeuten som referens, som Fadersnamn. Delegationerna ger betydelse åt områden i klientens värld, precis som Fadersnamnet ger de övriga signifikanterna förmåga till betydelseproduktion. Avslutningen ska sedan garantera att Fadersnamnet inte blir till en imaginär fader, en auktoritet, som klienten även i framtiden måste rådgöra med. Det är därför avslutningen kan kännas som en förnedring när själva delegationsrätten ska ges upp.

Anteckningar

Arbetet med en fragmenterad historia är svår att överblicka. Dokumenteras sessionerna som fortlöpande text i en journal blir det nästan omöjligt att på en rimlig tid bilda sig en uppfattning om vad som finns och vad som fattas. Icke-neurotiskt strukturerade klienter fastnar inte heller lika distinkt i terapeutens minne som neurotiskt strukturerade gör. Samtidigt är det nödvändigt att man som terapeut samlar sig inför varje session, man måste ha en plan för sessionens uppläggning och innehåll. Vilka delegationer gäller? Var finns lakunerna i historien? Åt vilket håll ska jag rikta mitt intresse idag?

Översikten på sidan 86 är ett förslag till organisering av anteckningarna. Det ryms inte mycket i rutorna, men enstaka ord räcker oftast som stöd för minnet. De tomma rutorna blir viktigare ju längre terapin fortskrider. Längst ner kan man anteckna gällande delegationer, så att man inte av misstag tar tillbaka en sådan. Fördelen med detta blad är att man snabbt kan få en överblick utan att bläddra och läsa i en journal. Medan man i neuropsykoterapi snarast har nackdel av att förbereda sig just innan en session, eftersom det hämmar det avslappnade lyssnandet, är det inför en session med en icke-neurotiskt strukturerad klient av största vikt att man orienterar sig innan, så den tråd som ska hålla ihop berättelsen dras åt lite. Det är via terapeuten historien hopfogas, för att sedan följa med klienten därifrån, under den förutsättningen att det är klienten som får sista ordet.

Mall för anamnesarbete i jagstrukturerande psykoterapi

Född: 19

Hem Föräldrar Syskon Släkt

Ålder
7

Skolan/Arbetet

Fritiden

10

15

20

VIII

AVSLUTNING

I 'Bortom lustprincipen' skriver Freud "att lustprincipen ersätts av realitetsprincipen. Denna senare princip överger inte den yttersta målsättningen att uppnå lust, men icke desto mindre kräver och även verkställer den ett uppskjutande av tillfredsställelsen, uppgivandet av ett antal möjligheter för tillfredsställelse och en temporär tolerans för olust såsom ett steg på den långa indirekta vägen mot lust."

Detta uppskov försätter tillfredsställelsen i en annan tid än nuet. Det medför en temporalisering av strävanden, som gör att målet, eller objektet, inte längre finns för sinnena utan endast för intellektet. Det rör sig, enligt Freud, om en 'hågkomst' av ett tidigare tillstånd som förmodas kunna upprepas i framtiden. Sammankopplingen av dessa skilda tider betecknas som upprepningstvånget. Man kan få en uppfattning om hur det fungerar om man föreställer sig bruksföremål i ett museum. Här finns träredskap som är maskätna och nötta, men de finns alltjämt. Däremot är den värld som de tillhörde förlorad. Föremålen påminner oss om gångna tider och vi kan fantisera om hur det var att leva under äldre tiders omständigheter, men fantasins rekonstruktion är just en fantasi och inte mycket annat. I upprepningstvånget fungerar påminnelsen som en aktivering av en charad som upprepar det förgångna, utan att det erkänns som så. Upprepningstvånget är ett agerande som fungerar som en ersättning för minnet, säger Freud, det man inte kan minnas tvingas man upprepa. Hitler upprepade Napoleons misstag när han tågade in i Ryssland och det berodde på att han hatade fransmän och inte kunde lära sig deras historia.

Det är inte upprepningen som sådan som eftersträvas i detta upprepningstvång, enbart upprepning är monoton - som en vattenkran som står och droppar. Det som eftersträvas i upprepningen är något nytt - nämligen förhoppningen om att det denna gång ska förlöpa på ett annat sätt än förra gången det upprepades, och misslyckades. Upprepningen sker i realitetsprincipen, men den drivs av lustprincipen, som är dess motor. Upprepningen är alla turerna i labyrinten, med Ariadne utanför - och det verkar som om hon har givit oss ett tånjbart gummiband istället för en tråd.

Ett karakteristiskt drag hos en historisk fenomenologi skulle vara att "tinget i sig" i denna vetenskap är en instiftande, konstituerande händelse som per definition bara sker en gång. Exempelvis dop och bröllop, och som prototyp kastrationskomplexet. Ett historiskt faktum som i sig begränsar möjligheterna

genom att definiera identiteten.

Men händelsen äger i alla fall rum en första gång, den gången som dokumenten sedan berättar om. Anta nu att vi förlorar dessa dokument. De trängs bort. Vi skulle då inför påminnelsen agera som Robert gör på sidan 78 i Per Gunnar Evanders bok 'Måndagarna med Fanny', och inte kunna fatta vad som far i oss. Ingen kan faktiskt veta detta. Istället upprepas i handling ett historiskt faktum vid varje påminnelse, utan att någon förståelse får berättelsen att fortskrida. Om vi nu anordnar en psykoterapeutisk situation, då kan vi få in upprepningens rot i terapin.

Vi har tidigare sett hur det neurotiska subjektet medelst överföringen knyter an till en psykoterapeut. Vi vet under vilka villkor symptomet omvandlas till överföring, som just är det som uppstår när upprepningstvävet hejdas. Då vet vi också att överföringen innehåller samma fjättrade subjektiva sanning som symptomet gör.

De gamla träföremålen man kan hitta på museer, de som är bärare av betydelse, har tidigare fungerat i ett sammanhang, ett som man ibland försöker rekonstruera. Regalskeppet Wasa har givit upphov till en hel värld i sin omedelbara närhet. En värld som är en utläggning av det man fann i och kring skeppet, i enlighet med de förhållanden som man från annat håll känner till beträffande epoken. Man har försökt återställa kontexten för regalskeppet, på basis av de minnen som alstrades av dess undergång som rekonstruktionen nu annullerar.

I psykoterapin har man en som var med, men som inte minns vad som hände. Istället uppträder en agerad version. I överföringen iscensätts det instiftande dramat, som nu kan bli föremål för en sekundär historisering genom att förstås och berättas för första gången. Uppskovet mellan traumat och berättelsen är något som realitetsprincipen kräver. Berättelsen är inte en rekonstruktion av traumat, utan en metafor för det. På den punkten verkar Freuds version mera genomtänkt än Alice Millers, som ser berättelsen som vittnesmål om faktiska konkreta livsöden.³⁹

I den jagstrukturerande terapin ska den individuella historien instiftas. Den ska bli gällande och få effekt. Och det att bli gällande innebär att historien, som är en projektion in i det förgångna, får karaktären av en berättelse som ska fullföljas i framtiden. Detta innebär en begränsning för människan, eftersom ödet då i viss mån redan är utstakat, det är på gång. Nu kommer

³⁹ Enligt diskussionen mellan Olov Dahlin och Gunilla Thernlund i Psykisk hälsa 1984:2 och 1985:1.

att ses i termer av det förgångnas inmutning av framtiden, och spelrummet för improvisationer blir begränsat.

Centralt i den primära historiseringen befinner sig den logiska implikationen.

$p \Rightarrow q$ innebär nämligen att $p \wedge \neg q$

Innebörden kan illustreras av den klassiska scenen med Kalle Anka, som en vacker sommardag är ute på en rofylld skogspromenad ($\neg q$). Någon klappar honom bakifrån på axeln - Kalle Anka vänder sig om och säger 'Men det är ju bara en björn' (p) och går vidare som ingenting hade hänt ($\neg q$). Tio meter längre framme går det upp för honom vad det innebär att ha en björn just bakom sig, och han börjar springa för livet (q).

Den idylliska skogspromenaden är nu ett minne blott, den är förlorad. Förlusten skedde inte när björnen kom, utan först när händelsen blev förstådd. Detta är den primära historisering som drar in Kalle Anka i ett skeende såsom agerande deltagare, men som han - om turen är framme - sedan även skulle kunna berätta om i en sekundär historisering, som i framtiden kommer att inverka på hans njutning av rofyllda skogspromenader.

Hade implikationen inte fungerat ute i skogen, då hade Kalle Anka varit kvar där. Nu lämnar han istället springande det reala mötet med björnen till förmån för att kunna symbolisera det. Skulle det bli luckor i symboliseringen kommer han kanske också att drömma om björnmötet.

Hur sorterar implikationen mellan möjligheterna och gör de flesta till omöjliga? För att närmare undersöka detta bör man granska vad som skiljer det omöjliga från det möjliga. Det rör sig här inte om mer eller mindre sannolika möjligheter. Ibland är en möjlighet så otänkbar att vi bara av det skälet kallar den för omöjlig. Exempelvis möjligheten att vinna en miljon. Den helt avgörande gränsen mellan det möjliga och det omöjliga är tiden. Den som skiljer på det som alltjämt är möjligt, och det som inte längre är det. Det som har passerat, vare sig det har glidit förbi eller förverkligats, är inte längre möjligt, medan det som ännu inte har inträffat fortfarande är möjligt. Upprepningstvånget vill ha möjligheten kvar, varför det utspelar sig i en tid som har avspjälkats från sammanhanget, det befinner sig inte längre i sin kontext och därför blir det obegripligt, även för subjektet självt.

Implikation är det som gör att har man sagt a får man också säga b , men inte h , och envisas man med att återvända till a leder det till en obegriplig upprepning. Implikationen hänvisar precis som

signifianten subjektet till en annan signifiant, och är alltså blott ett uttryck för signifiantens funktion och för realitetsprincipens.

Både jagstrukturerande psykoterapi och neuropsykoterapi arbetar med historiska fakta, i syfte att få dem verksamma genom respektive en primär och en sekundär historisering.

I det första fallet dras klienten såsom deltagare in i ett skeende vars konsekvenser oundvikligen impliceras, i det andra återställas kontexten för upprepningstvångets ideografiska rebus, som därigenom blir en del av berättelsen. Genom att sätta arbetet med dessa två typer av problem mot varandra styrks teorin om signifiantens centrala roll för människans existensformer.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Bohman, Gunnar, *Utvärdering av en statlig psykoterapiutbildning*, 1980, UHÄ-rapport, Stockholm.
- Broström, Kristina och Wiberg, Britt, *Kriterier för underkännande*. Examinationsuppgift till handledarutbildningen i psykoterapi, Inst. för tillämpad psykologi vid Umeå universitet, Umeå 1989.
- de Saussure, Ferdinand: *Kurs i allmän lingvistik*, Sv. övers. A. Löfqvist, Bo Cavefors 1970.
- Dor, Jöel, *Structure et Perversions*, Denoël, Paris 1987.
- Edenius, Bo, *Om att godkänna eller underkänna i utbildningshandledning*, PHI-luren 1986, nr 3.
- Ekman, Rolf, *Filosofins grunder*, Esselte Studium, Stockholm 1979.
- Ekstein, Rudolf & Wallerstein, Robert S. *Handledning och utbildning i psykoterapi*, övers. Kerstin Karling, Natur & Kultur, Stockholm 1977.
- Evander, Per Gunnar, *Måndagarna med Fanny*, Bonniers, 1975.
- Foucault, Michel, *Les mots et les choses*, Gallimard, Paris 1966.
- Foucault, Michel, *Histoire de la folie à l'âge classique*, Librairie Plon, Paris 1961.
- Freud, Sigmund, *Bortom lustprincipen*, 1920.
- Freud, Sigmund, *Totem und Tabu*, 1912-13.
- Gadamer, Hans-Georg, *Truth and Method* (Wahrheit und Methode), Sheed and Ward, London 1975.
- Gunnarsson, Ragnar & Gústafsson, Jónas, *Frigörelse - ikke helbredelse*, Tiderne skifter, København 1981.
- Jakobson, Roman & Halle, Morris, *Fundamentals of Language*, Mouton Publishers, New York 1956.
- Juranville, Alain, *Lacan et la Philosophie*, PUF, Paris 1984.
- Kemp, Peter, *Sprogets dimensioner*, Berlingske Forlag, København,

1972.

Kierkegaard, Sören, *Synspunktet for min Forfattervirksomhed*, I F. J. Billeskov Jansen: Sören Kierkegaard, Værker i Udvalg, Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, København 1950.

Koyré, Alexandre, *Du monde clos à l'univers infini*, TEL Gallimard, PUF 1962.

Lacan, Jacques, *Séminaire XX*, Seuil, Paris 1975.

Lesche, Carl och Stjernholm Madsen, *Psykoanalysens vetenskapssteori*, Munksgård, København 1976.

Lilja, Carola, *Psykoteraeutbildning vid universitetet i Umeå 1979 - 81*, En kartläggnings- och effektstudie, UHÄ-rapport 1982:29, Umeå.

Lyons, John, *Semantics II*, Cambridge University Press, Cambridge 1977.

Malmberg, Bertil, *Readings in modern linguistics*, Läromedelsförlagen, Stockholm 1972.

Mandelbrot, B. B., *The Fractal Geometry of Nature*, Freeman, San Fransisco 1982.

Miller, Jacques-Alain, *La scission de 1953*, La communauté psychanalytique en France -1, Navarin éditeur, Paris 1976.

Newman, James R. *Sigma*, Simon and Schuster, New York 1956, svensk huvudred. Tord Hall, Bonniers 1977.

Pontalis. J.-B., *Après Freud*, Gallimard, Paris 1968.

Radnitzky, Gerard, *Contemporary schools of metascience*, vol. II, s. 59, Läromedelsförlagen, Stockholm 1968.

Rahm, Håkan, *Författningshandbok för personal inom hälso- och sjukvården*, Esselte Herzogs 1984.

Rosengren - Öfwerström, *Modern svensk psykoteraui*, Prisma 1971, Stockholm.

Socialmedicinsk tidskrift, 1968, häfte 3.

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd till patientjournalagen (1985:562)

Szecsödy, Imre, *The learning process in psychotherapy supervision*, Akad. avhandl., Stockholm 1990.

Villemoes, Palle, *Hur jaget struktureras*, Publikation från psykoterapienheten i Härnösand, 1989.

Villemoes, Palle, *Vägen ur neurosen*, Publikation från psykoterapienheten i Härnösand, 1993.

Willadsen, Jytte, *Din og min psykiatri*, 1988, Lindhardt og Ringhof, København.